

МАПА ПУТА

ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈУ
ЗЕЛЕНЕ АГЕНДЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

ИНСТИТУТ ЕКОНОМСКИХ НАУКА:

др Исидора Љумовић
др Аида Ханић
др Соња Ђуричин
др Славица Стевановић
др Милена Којић

ЕНЕСА:

Миливоје Јовановић
Владан Рисантијевић
Никола Илић
Аца Илић

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

БДП

Бруто домаћи производ

БИХ

Босна и Херцеговина

ГЕФ

Глобални фонд за животну средину (енгл. Global Environment Facility)

ЕК

Европска комисија

ЕМС

Електромережа Србије

ЕПС

Електропривреда Србије

ЕДС

Електродистрибуција Србије

ЕУ

Европска унија

EBRD

Европска банка за обнову и развој (енгл. European Bank for Reconstruction and Development)

ESG стандарди (еколошки, друштвени и управљачки)

ЈКП

Јавна комунална предузећа

ЛС

Локална самоуправа

МЗЖС

Министарство за заштиту животне средине

ММСП

Микро, мала и средња предузећа

МП

Министарство привреде

МСП

Мала и средња предузећа

НИС

Нафтна индустрија Србије

ПДВ

Порез на додату вредност

ПКС

Привредна комора Србије

УНДП

Програм Уједињених нација за развој (енгл. United Nations Development Programme)

СВАМ

Механизам прекограничног усклађивања угљеника (енгл. Carbon Border Adjustment Mechanism)

COVID-19

Коронавирусна болест 2019

EU ETS

Европски систем трговања емисијама

GHG

Гасови са ефектом стаклене баште

IFC

Међународна финансијска корпорација (енгл. International Finance Corporation)

KfW

Немачка развојна банка (нем. Kreditanstalt für Wiederaufbau)

NPS

Мера важности зелених технологија за предузећа, заснована на њиховим одговорима на скали од 0 до 10 (енгл. Net Promoter Score)

ОТП

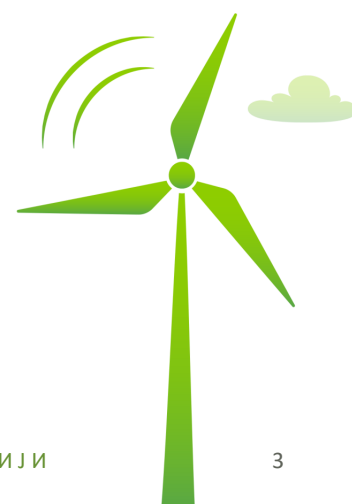
ОТП банка

ОЕЦД

Организација за економску сарадњу и развој

RBH

Responsible Business Hub при Привредној комори Србије

1 · УВОД	5
1.1 · Пословна структура ММСП и значај прерађивачке индустрије и туризма у зеленој транзицији Србије	6
1.2 · Контекст и значај Зелене економије у Србији	8
2 · ПОКАЗАТЕЉИ СТАЊА ЗЕЛЕНЕ ЕКОНОМИЈЕ	9
3 · СТРУКТУРНИ ИЗАЗОВИ ПРИ ЗЕЛеној ТРАНЗИЦИЈИ	13
3.1 · Регулаторни и стратешки оквир	13
3.2 · Институционални изазови	16
3.2.1 · Управљање амбалажним отпадом	18
3.2.2 · Ефикасност рада јавних предузећа	19
3.3 · Улога локалних самоуправа у имплементацији Зелене агенде	21
3.4 · Потреба за зеленим пословим и новим кадровима	25
3.5 · Систем финансирања Зелене агенде	28
4 · СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА ОДАБРАНИХ ДЕЛАТНОСТИ ПРАРАЂИВАЧКЕ ИНДУСТРИЈЕ	31
3.5 · Свест о Зеленој агенди и њено разумевање	31
4.2 · Финансијска подршка и почетни трошкови	33
4.3 · Систем управљања отпадом	35
4.4 · Стручна подршка и едукација	38
4.5 · Имплементација зелених пракси	40
5 · СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА СЕКТОРА ТУРИЗМА	43
5.1 · Свест о Зеленој агенди и њено разумевање	43
5.2 · Финансијска подршка и почетни трошкови	45
5.3 · Систем управљања отпадом	47
5.4 · Стручна подршка и едукација	48
РЕЗИМЕ ПРЕПРЕКА И ПРЕПОРУКА	52
РЕФЕРЕНЦЕ	57

1 • УВОД

Зелена економија (енгл. Green Economy) је концепт који се фокусира на одрживост економије са циљем минимизирања негативног утицаја на животну средину. Иако универзална дефиниција не постоји, основа концепта јесте да раст запослености и прихода покрећу јавна и приватна улагања у економске активности, инфраструктуру и средства која омогућавају смањење емисије угљен-диоксида и загађења, побољшање енергетске и ресурсне ефикасности, те очување биодиверзитета и екосистема (UNEP, 2011). У пракси то значи **прелазак са ресурсно интензивних и загађујућих индустрија на чистије и ефикасније технологије и праксе**. То подразумева базирање на усвајање обновљивих извора енергије, примену модела циркуларне економије и развој зелене инфраструктуре и услуга (Karri et al., 2024). Примена Зелене економије подразумева трансформацију тренутних образаца понашања, како појединаца, тако и друштва у целини јер приликом доношења одлука захтева интеграцију економских, социјалних и еколошких аспеката.

Циљ: Документ има за циљ да пружи свеобухватан и практичан водич за транзицију микро, малих и средњих предузећа (ММСП) у Србији ка Зеленој економији. Креиран је као подршка доносиоцима одлука, са циљем да обезбеди свеобухватан увид у свест о Зеленој агенди, постојеће праксе, баријере, изазове и предности у оквиру ММСП у Србији. На основу спроведене анализе, документ пружа препоруке за унапређење и смернице за дефинисање пута Зелене транзиције, пружајући подршку доносиоцима одлука да креирају подстицајне мере и стратегије које ће омогућити ММСП успешан прелазак ка одрживом пословању и допринети развоју Зелене економије у Србији.

Методолошки приступ: При изради документа "Мапа пута за Зелену економију у Србији" комбиноване су квалитативне и квантитативне методе ради постизања свеобухватног увида у потребе ММСП у Србији за транзицију ка Зеленој економији. У првој фази је спроведена деск анализа, која укључује преглед националних и међународних законских и стратешких оквира, као и анализу релевантних индикатора Зелене економије. Квалитативни приступ је реализован кроз интервјуе са експертима и фокус групе са представницима различитих индустрија, док је квантитативни део спроведен путем анкета у секторима са високим потенцијалом за примену зелених пракси. У истраживању су спроведена **23 интервјуа** са релевантним стручњацима, укључујући представнике министарстава, Привредне коморе Србије, удружења за подршку пословању, финансијских институција и академске заједнице. Такође, организовано је **19 фокус група** у 10 градова широм Србије на којима је учествовало **153 привредних субјеката** из унапред дефинисаних индустрија, укључујући прерађивачку индустрију (пластика и гума, прерада дрвета, прехранбена индустрија, металургија) и сектор туризма. Квантитативни део истраживања обухватио је **анкетирање више од 350 ММСП** из дефинисаних сектора и делатности.

Мултидимензионална методологија омогућила је идентификацију кључних изазова, баријера и могућности за ММСП, као и креирање практичних препорука за Зелену транзицију

1.1 · Пословна структура ММСП и значај прерађивачке индустрије и туризма у зеленој транзицији Србије

У Србији ММСП и предузетници чине окосницу привредне активности, са учешћем од 99,9% у укупном броју предузећа. Сектор ММСПП запошљава 63,8% укупне радне снаге и генерише 65,5% промета због чега се сматра носиоцем економске стабилности и развоја. Учешће предузећа у укупном броју је обрнуто пропорционално њиховој величини: предузетници чине 74,5% свих пословних субјеката, микро предузећа 21,7%, мала 2,9%, средња 0,7%, док велика предузећа чине само 0,1% (графикон 1).

Графикон 1 · Структура предузећа у РС

Извор: РЗС, „Предузећа по величини и предузетници у РС, 2020-2022.” Београд, 2024.

Мапа пута је фокусирана на анализу и евалуацију Зелене транзиције у оквиру група делатности специфичних сектора српске привреде, укључујући производњу пластике и гуме, прераду дрвета, прехрамбену индустрију, металургију и туризам. **Групе делатности су пажљиво одабране због свог економског значаја, специфичних изазова у процесу Зелене транзиције, као и могућности за унапређење конкурентности кроз примену одрживих пракси.**

Прерађивачка индустрија у Србији традиционално има значајну улогу у укупној економској активности и привредном развоју, док **туризам**, с обзиром на динамику раста, нуди велики потенцијал за даљи развој. У 2023. години, прерађивачка индустрија забележила је раст од 0,9%, доприносећи са 13,3% БДП-у, док су услуге смештаја и исхране порасле за значајних 17,8%, са учешћем од 1,6% у БДП-у (графикон 2).

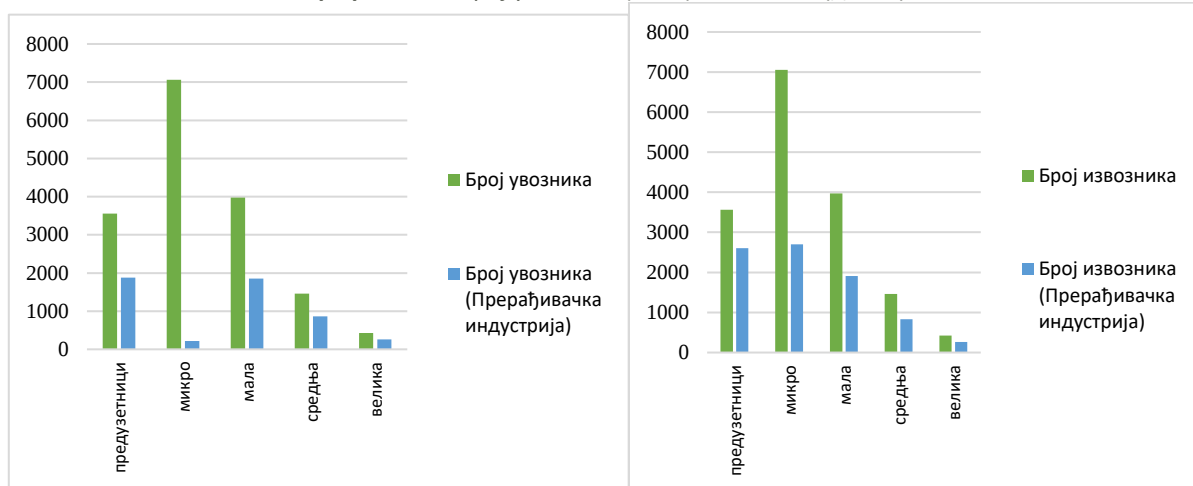
Графикон 2 · Бруто додата вредност по делатностима (% учешћа у БДП-у)

Извор: РЗС, база података

У прерађивачкој индустрији, извоз представља виталну компоненту пословања (графикон 3). Међутим, недовољна примена одрживих пракси и зелено оријентисаних пословних модела чини ова предузећа мање конкурентним на тржиштима која све више захтевају еколошки прихватљиве производе. Повећање стандарда еколошке регулативе у ЕУ, као највећем трговинском партнеру Србије, поставља додатне изазове за извозно оријентисана индустријска ММСП.

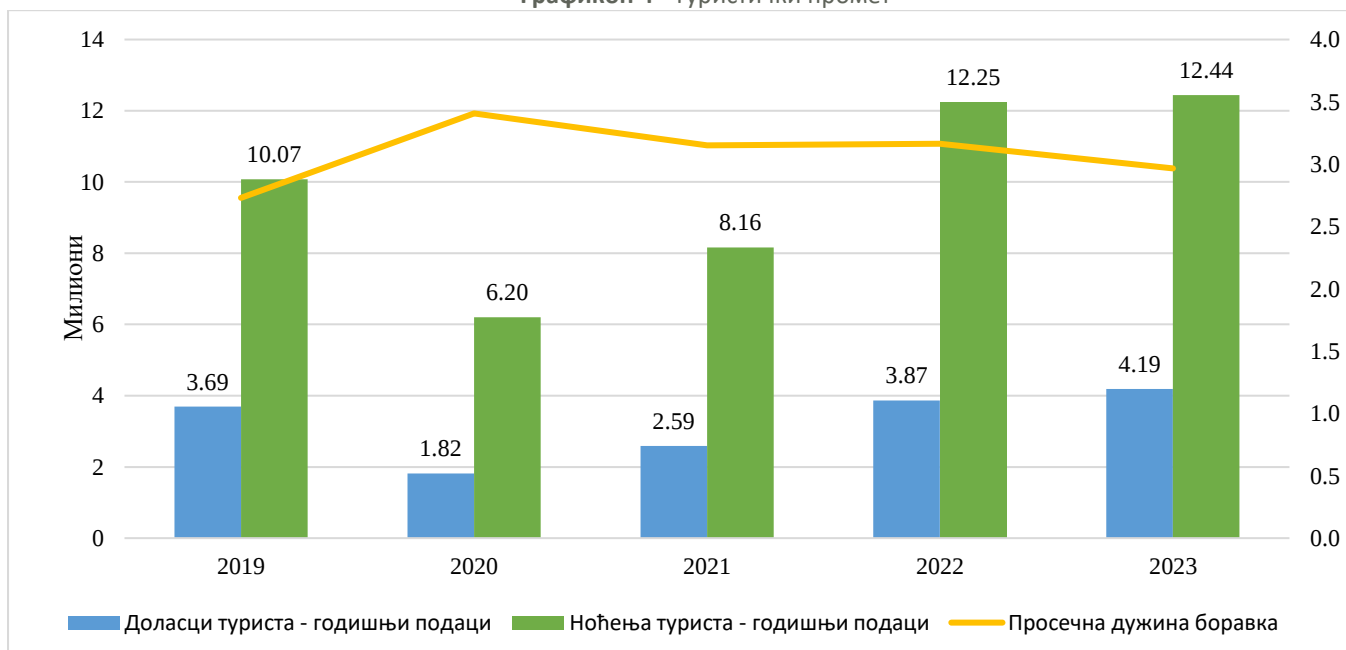
Графикон 3 · Број увозника (лево) извозника (десно)

Извор: РЗС, „Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији, 2020-2022”
Београд, 2024.

Иако **туризам** тренутно има мање учешће у структури БДП-а, динамичан раст од 17,8% указује на значајан потенцијал, нарочито кроз увођење одрживог пословања. Упркос томе што Република Србија није препозната као дестинација „експанзивног туризма,” туристичка активност је у континуитету бележила позитиван тренд, осим у 2020. години, када је услед пандемије изазване вирусом COVID-19 забележен њен значајан пад (графикон 4).

Графикон 4 · Туристички промет

Извор: РЗС, базе података

1.2 · Контекст и значај Зелене економије у Србији

Зелена економија игра важну улогу за ММСП, која **генеришу око половине светских емисија гасова са ефектом стаклене баште**, иако су њихове појединачне емисије релативно мале (International Trade Centre, 2021). Усвајањем зелених пракси, ова предузећа **добивају могућност за модернизацију и прилагођавање растућим тржишним захтевима** за еколошки одговорним производима. За ММСП у Србији Зелена економија представља пут ка смањењу оперативних трошкова, повећању извозног потенцијала и дугорочној одрживости, посебно у контексту приближавања Европској унији (ЕУ), где се захтевају високи еколошки стандарди.

У складу са Европским зеленим договором, Србија и регион Западног Балкана обавезали су се на спровођење Зелене агенде, што укључује **акције за климатски неутрални развој и раст са ниским емисијама угљеника**. Ова агенда обухвата пет кључних области: клима, енергија и мобилности; циркуларна економија; спречавање загађења; одрживау пољопривреда и производња хране; и биодиверзитет (Пајовић и остали, 2022).

Зелена економија представља све значајнији фактор у економском развоју Србије, нарочито у контексту глобалних трендова одрживости и еколошке транзиције. Прелазак на одрживе економске моделе постаје кључан за унапређење конкурентности, побољшање квалитета живота и дугорочну заштиту природних ресурса. У том контексту, у Србији, 40% предузећа која су била укључена у анкетно истраживање изјаснила су се да тренутно нуде или планирају да нуди зелене производе¹ у наредне две године (графикон 5). Ова чињеница указује да ММСП у Србији из одабраних сектора и делатности показују свест о значају Зелене агенде, што се огледа у њиховим плановима за увођење зелених производа у наредном периоду. Спремност предузећа да интегришу зелене производе и услуге демонстрира њихову посвећеност унапређењу еколошке одговорности и учвршћује основу за зелени економски развој у земљи. Позитиван напредак у усвајању зелених иницијатива такође потенцијално може ојачати њихову конкурентност на домаћем и међународном тржишту.

Графикон 5 · Ставови ММСП по питању понуде зелених производа

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

¹ „Зелени” производи, дефинисани су као еколошки прихватљиви производи који током животног циклуса минимизују негативан утицај на животну средину.

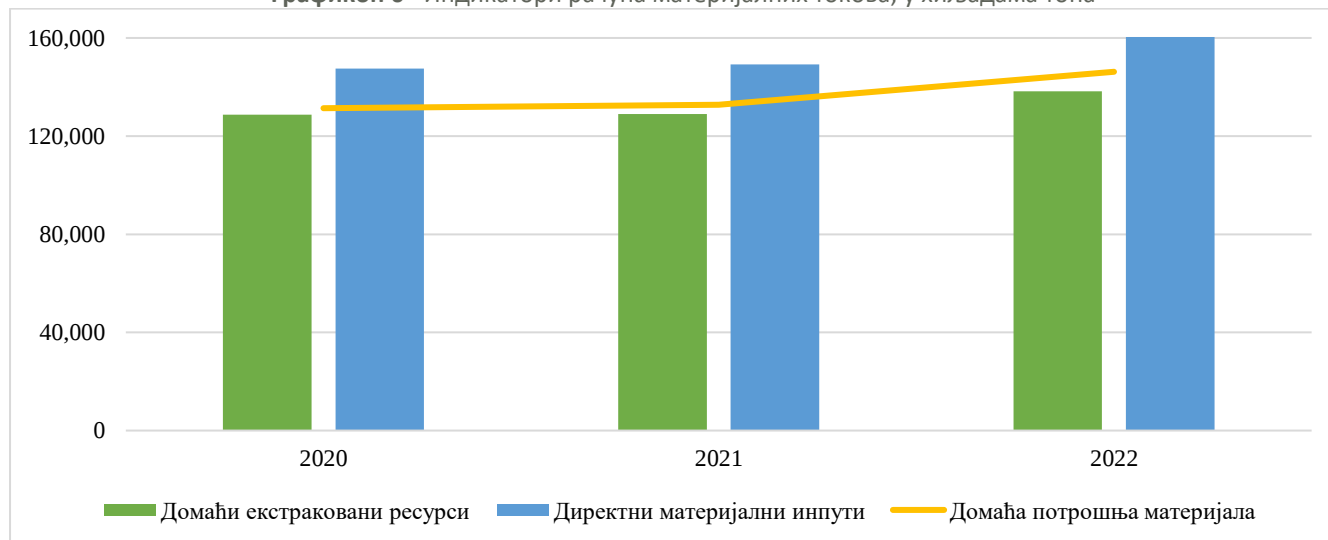
2 · ПОКАЗАТЕЉИ СТАЊА ЗЕЛЕНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Република Србија се суочава са озбиљним изазовима у области заштите животне средине, јер је загађење ваздуха, воде и земљишта достигло забрињавајуће нивое у последњих неколико година, што указује на неопходност преиспитивања модела економског раста како би се спречила даља деградација животне средине. Према Извештају о стању животне средине у Републици Србији (2023) који публикује Агенција за заштиту животне средине, највећи проблеми са квалитетом ваздуха односе се на високе концентрације суспендованих честица PM_{10} и $PM_{2.5}$, као и азотних и сумпорних оксида. За ММСП, посебно у делатностима попут металске индустрије, гуме и пластике, ови изазови захтевају значајне инвестиције у зелене технологије како би се смањиле емисије и ускладили са регулаторним обавезама.

Циркуларна економија и управљање отпадом: Индикатор потрошње ресурса указује на повећање потрошње ресурса у последње две деценије. Потрошња ресурса по становнику 2022. године је 21,9 тона (графикон 6), што је значајно више од просечне потрошње ЕУ исте године од 14,4 тона. Растућа неефикасност у коришћењу ресурса је евидентна, те постоји потреба за хитним увођењем иновација у пословне процесе, посебно у ММСП, како би се повећала продуктивност ресурса и смањио еколошки отисак. Висок притисак на природне ресурсе и ограничена примена принципа циркуларне економије указују на потребу за већим напорима у смањењу екстракције примарних материјала и у оквиру ММСП.

Велика количина биоразградивог отпада, који чини скоро половину комуналног отпада, представља неискоришћен потенцијал за развој циркуларне економије. Прехрамбена делатност и прерада дрвета имају директан интерес да се укључе у иницијативе за рециклажу и производњу енергије из отпада.

Графикон 6 · Индикатори рачуна материјалних токова, у хиљадама тона

Извор: Аутори на основу података РЗС

Прерађивачка индустрија учествује у генерисању отпада са око 1,4% у просеку за период 2019-2023. година, и то генеришући пре свега отпад за рециклажу, метални отпад, отпад од картона и папира и отпад од дрвета, који представља значајан ресурс за циркуларну економију. Рециклирање је као кључни део циркуларне економије, према петогодишњем просеку на нивоу од 2,2% укупно генерисаног отпада, док је велики део генерисаног отпада неадекватно третиран. Доминација одлагања отпада на тло (преко 97%) указује на озбиљне структурне проблеме, посебно у сектору ММСП.

Заштита воде и земљишта: Квалитет вода представља још један изазов за одрживост привреде, јер ниска стопа пречишћавања ствара ризике за животну средину и утиче на конкурентност српских предузећа на

међународном тржишту. Овај проблем погађа прехранбену индустрију, али и сектор туризма који зависи од чистих водних ресурса.

Индикатор „водног стреса“ показује да се удео захваћених водних ресурса у Србији смањује (са 5,8% у 2019. на 4,7% у 2022, РЗС), углавном због мањег захватања воде, док су губици у транспорту све већи. Привредни сектори, који користе око 81% укупно захваћене воде (без проточних вода из хидроелектрана), бележе раст потрошње у 2022. и 2023. што није у складу са рационализацијом. У прерађивачкој индустрији, производња основних метала доминира у потрошњи, истичући потребу за ефикаснијим управљањем водним ресурсима.

Отпадне воде које се испуштају без третмана доминирају, док се на пречишћене отпадне воде односи свега око 18% укупно испуштених отпадних вода у јавну канализацију у просеку у периоду 2019-2023. година. Посматрајући структуру извора отпадних вода у привредним секторима Србије у просеку за посматрани период, најзаступљеније су отпадне воде из сектора снабдевања електричном енергијом, гасом и паром (45%), прерађивачке индустрије (40%) и рударства (14%). У просеку је око 28% отпадних вода индустрије пречишћено у посматраном периоду, док је у сектору прерађивачке индустрије пречишћено чак 60,1% укупно испуштених отпадних вода у том сектору.

Графикон 7 · Отпадне воде у 2023. години према одабраним делатностима прерађивачке индустрије, у %

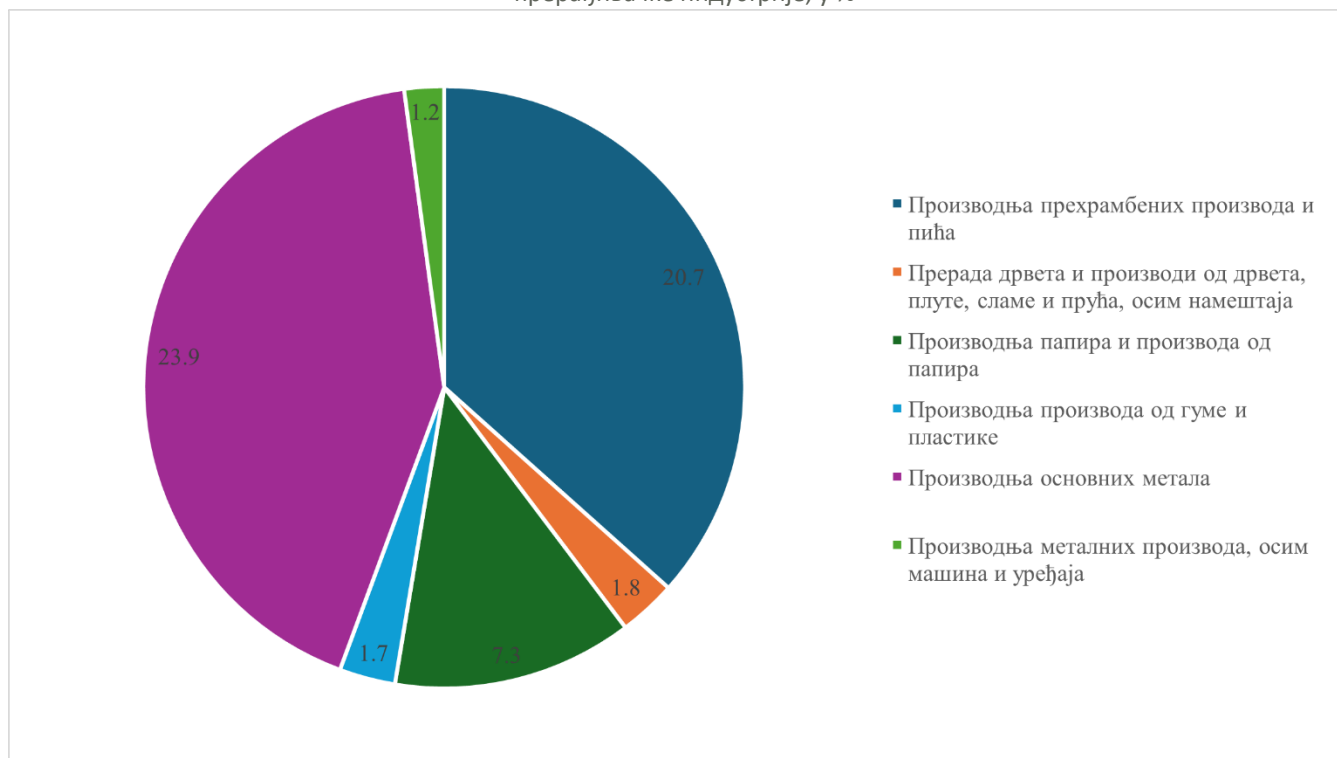
Извор: Аутори на основу података РЗС

Квалитет ваздуха: Квалитет ваздуха у Србији директно зависи од емисија загађујућих материја које потичу из производних и потрошачких активности у различитим привредним секторима и домаћинствима. Највеће количине емисија у ваздух у Србији потичу из сектора енергетике и прерађивачке индустрије (у просеку око 83% укупних емисија загађујућих материја у сектору привреде, према подацима РЗС). Емисије загађујућих материја у ваздух унутар прерађивачке индустрије показују различите трендове, при чему производња основних метала доминира са највећим уделом, иако је уочен благи пад емисија у 2022. години.

Производња прехранбених производа и пића бележи континуиран раст емисија, што указује на потребу за применом енергетски ефикасних технологија. Делатности попут производње папира и прераде дрвета имају стабилан, али мањи утицај на укупне емисије, са потенцијалом за даље унапређење.

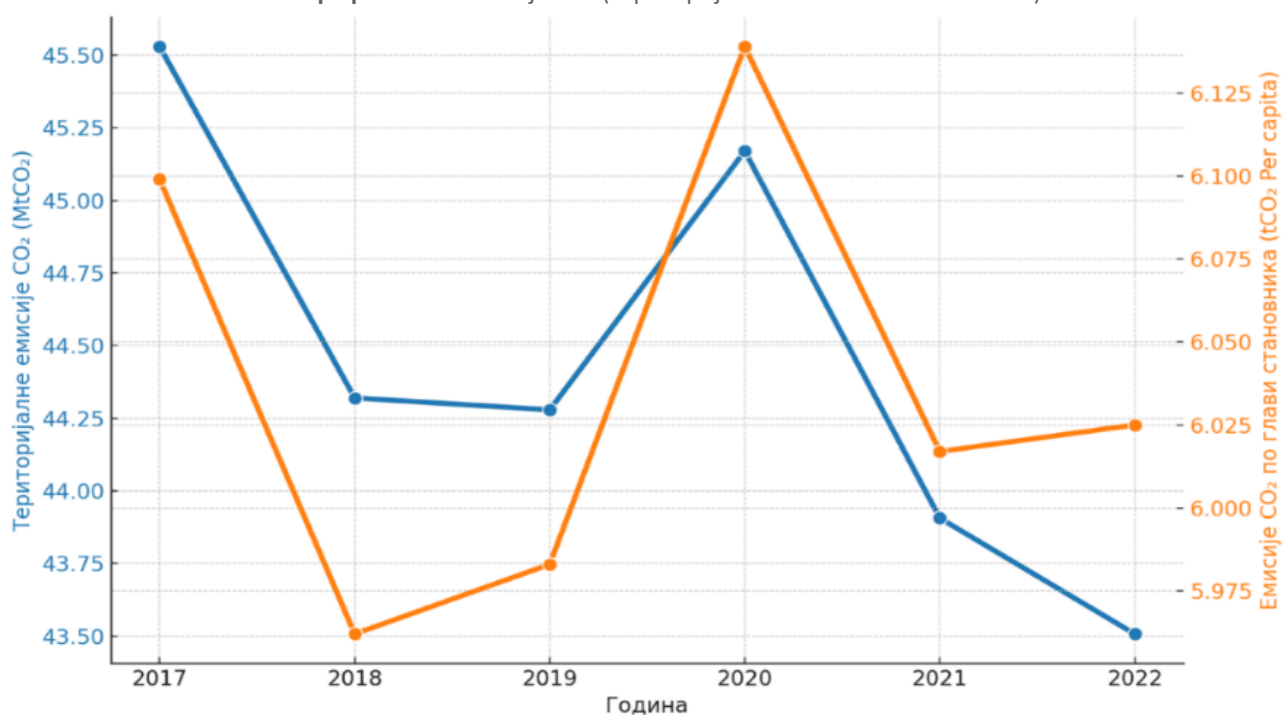
Графикон 8 · Емисије загађујућих материја у ваздух у 2022. години према одабраним делатностима прерађивачке индустрије, у %

Извор: Аутори на основу података РЗС

Смањење емисије CO₂: Анализа територијалних емисија CO₂ у Србији за период 2017–2022. године указује на благо опадајући тренд уз мање осцилације. Изненађујући пораст је забележен у години пандемије, што је резултат опоравка индустријских и комерцијалних активности након првобитног успоравања. Ослањање на индустрије које емитују велику количину CO₂ и доминација угља као главног извора емисија CO₂ у Србији захтевају убрзање енергетске транзиције и додатна улагања у декарбонизацију, како би се Србија усагласила са европским еколошким стандардима.

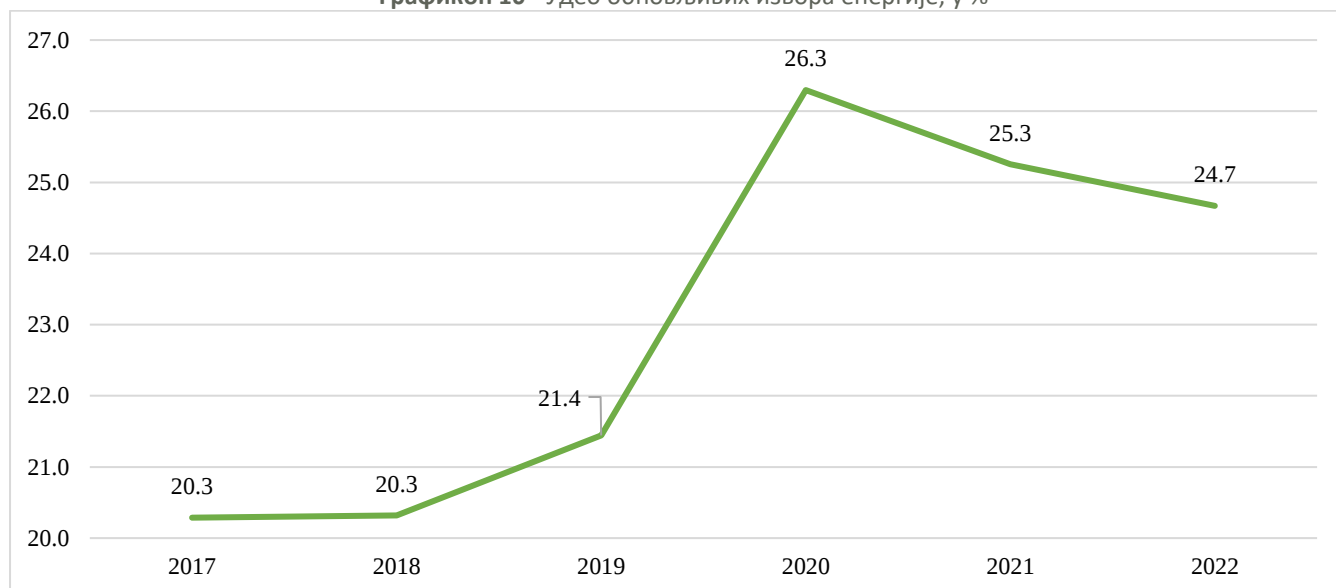
Графикон 9 · Емисије CO₂ (територијалне и по глави становника)

Према подацима РЗС, емисије угљен-диоксида, главног гаса са ефектом стаклене баште, доминантно потичу из енергетског сектора и прерађивачке индустрије (у просеку око 95% укупних емисија гасова са ефектом стаклене баште у посматраном периоду). У оквиру прерађивачке индустрије, највеће количине угљен-диоксида емитују предузећа која производе основне метале, док прехранбена индустрија и производња папира доприносе значајним емисијама у односу на остале посматране делатности.

Енергетска ефикасност и употреба одрживих извора енергије: Србија је током периода 2017-2022. године показала напредак када су у питању кључни енергетски индикатори, што указује на постепену транзицију ка одрживијем коришћењу енергије. Смањење енергетског интензитета, повећање енергетске продуктивности и повећана интеграција обновљивих извора енергије у енергетски микс Србије представљају позитивне кораке ка достизању енергетских циљева у будућности.

Графикон 10 • Удео обновљивих извора енергије, у %

Извор: Аутори на основу података *Еуростата*

3 · СТРУКТУРНИ ИЗАЗОВИ ПРИ ЗЕЛеноЈ ТРАНЗИЦИЈИ

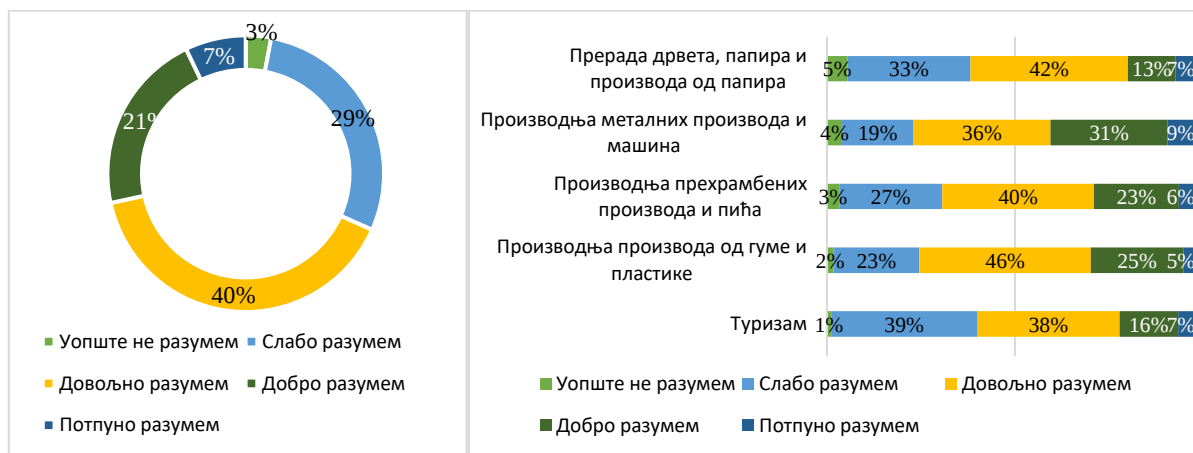
3.1 · Регулаторни и стратешки оквир

Поједностављење прописа и њихова јаснија комуникација кључни су кораци ка ефикаснијој примени зелених пракси у различитим секторима/делатностима. Комплексност и недовољна транспарентност прописа тренутно представљају препреку, посебно у делатностима као што су прерада дрвета, металска индустрија и производња гуме и пластике. Увођење јасних смерница, практичних примера примене и доступност едукативних материјала могли би значајно побољшати разумевање и олакшати усаглашавање са захтевима Зелене транзиције.

Регулаторни и стратешки оквир у области заштите животне средине у Србији обухвата сложен сет стратегија, законских аката и подзаконских прописа који дефинишу стандарде и поступке за очување природних ресурса и животне средине. Иако свеобухватан и теоретски добро постављен, овај оквир често се показује као **недовољно координисан, сложен и неусклађен са реалним потребама привреде**. ММСП сматрају да **регулативе у вези са Зеленом агендом нису довољно јасне, што ствара несигурност у њиховој примени и у пословању**. Недостатак конкретних смерница и алата за његову примену додатно отежава усклађивање предузећа са прописима, посебно код микро и малих предузећа. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма)

Само 7% анкетираних привредника у потпуности разуме постојеће законе и прописе, док 28% наводи да их слабо разуме (графикон 11, анкетно истраживање аутора, 2024). Овај податак истиче потребу за бољом комуникацијом прописа и едукацијом предузећа о њиховој примени, што је кључно за успешну транзицију ка Зеленој економији.

Графикон 11 · Одговори на питање „Колико добро разумете тренутне законе и друге прописе који се односе на вас, а у вези су са Зеленом транзицијом?“

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Изазов: Сложена регулатива и административне процедуре „Као страна компанија у прерађивачкој индустрији у Србији, суочавамо се са изазовима који угрожавају нашу способност имплементације зелених решења. Сложене процедуре за добијање дозвола, попут оних за соларне панеле и административне баријере успоравају процесе и повећавају трошкове. Разматрамо премештање дела производње у Хрватску, где је регулатива транспарентнија и омогућава лакше усклађивање са еколошким стандардима ЕУ.

Недостатак приступачних субвенција за Зелену транзицију додатно отежава наше пословање. Упркос жељи да останемо у Србији, административни изазови приморавају нас да преиспитамо дугорочну одрживост пословања. Ова одлука, иако пословно оправдана, могла би довести до губитка радних места и смањења економских активности у Србији.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Један од главних изазова је **слабост у имплементацији прописа**, која ограничава њихов утицај и ефикасност у пракси. Закони се често примењују селективно, док **ниске казне за непоштовање еколошких прописа не подстичу улагања у Зелену транзицију**. Ова селективност демотивише предузећа која већ улажу у одрживе технологије и праксе. Више пажње је усмерено на административне захтеве него на стварна еколошка побољшања (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма).

Регулативу у вези са Зеленом транзицијом у Србији често **карактеришу изоловане иницијативе уместо систематског, стратешког приступа који би осигурао дугорочну одрживост и економски раст**. Постоји потреба за стратешким повезивањем политика и јачањем координације између државних институција, привреде и локалних заједница како би се омогућила ефикаснија примена Зелене агенде (интервју са представницима удружења за подршку пословању).

ММСП представљају основу српске привреде, али истовремено и најосетљивији сегмент на промене које доносе међународни стандарди, регулативе и стратегије у домену Зелене економије. Србија, као потписница Париског споразума и УН Агенде 2030, преузела је значајне обавезе у усаглашавању са регулаторним оквирима Европске уније, нарочито у контексту Европског зеленог договора.

Србија је направила напредак у усаглашавању са ЕУ регулативом у области климатских промена, али је примена још у раној фази. Усвојени су Програм прилагођавања на климатске промене (2023–2030), Правилник о мониторингу GHG емисија, Национални енергетски и климатски план (2024), као и три подзаконска акта у вези са њим, док Акциони план за Стратегију нискоугљеничног развоја тек треба да се усвоји. Србија је успоставила национални систем инвентара GHG и развила ИТ платформу за издавање дозвола. Увођење пореза на угљеник до 2027. године, који представља корак ка усклађивању са ЕУ ETS и СВМ механизмом, који ступа на снагу 2026. године **доноси могућности, али и изазове у виду додатних трошкова и административног терета**, нарочито за индустрије са високим емисијама. Пре свега, биће неопходне **инвестиције у нове технологије** у циљу модернизације производних процеса и смањивања емисије штетних гасова, што ће захтевати значајна финансијска средства. Поред тога, поштовање остале међународне регулативе (директива о извештавању о корпоративној одрживости, закон о дужној пажњи у ланцу снабдевања и други) подразумева **додатне административне захтеве**, укључујући прикупљање и извештавање о подацима у вези са емисијама, што ће повећати потребу за људским и техничким ресурсима. Усклађивање са зеленим стандардима доноси и **обавезу сертификације**, што ће захтевати значајне трошкове и време. Раст трошкова ће највише погодити мала предузећа у енергетски интензивним секторима, попут индустрије грађевинских материјала, металургије и хемијске индустрије, али и пољопривредне производње.

Предузећа која не прилагоде своје процесе новим захтевима суочавају се са повећаним трошковима, што угрожава њихову конкурентност на тржишту ЕУ.

Највећи степен упознатости са овим механизмом имају ММСП која су извозници или део ланаца снабдевања према ЕУ. Иако још нису директно погођени СВМ-ом, ММСП нарочито из металског сектора, али и пластике и прехранбене индустрије већ добијају захтеве у вези са Зеленом агендом од међународних купаца.

ИЗАЗОВ: Усклађивање одрживости и конкурентности у условима примене Зелене агенде и СВМ стандарда „Наша компанија се труди да максимизира циркуларност у својим процесима, не генеришући отпад, док материјале које не могу да се рециклирају третирамо на посебан начин како бисмо смањили негативан утицај на животну средину. Иако производимо производе од пластике, наши производи имају широку примену у другим индустријама, попут металске, која се суочава с обавезом усклађивања са СВМ. Примећујемо да и наши партнери из Немачке и Швајцарске, традиционално водећи у имплементацији одрживих пракси, изражавају незадовољство јер су многе компаније касно препознале озбиљност ових процеса. Као резултат тога, и они се сада суочавају с изазовима који утичу на њихову конкурентност и усклађеност са европским еколошким стандардима. Свесни важности Зелене агенде, већ смо започели пројекте који подржавају циркуларну економију, попут рециклаже, што не само да доприноси заштити животне средине већ отвара и нове пословне прилике. Ове активности показују нашу спремност да одговоримо на захтеве тржишта, не само због регулаторних обавеза већ и због осећаја друштвене одговорности. Верујемо да је кључно да извештаји за СВМ одражавају стварне технолошке промене у пословању, јер само кроз искрен и транспарентан приступ можемо постићи дугорочну одрживост и остати конкурентни на европском тржишту.“ (фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

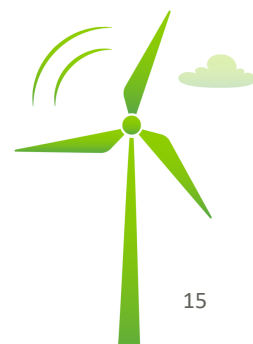
Стратешки оквир у Србији у вези са Зеленом агендом је добро постављен и свеобухватан, али је његова примена значајно ограничена недовољним спровођењем мера. Национални стратешки документи обухватају широк спектар области релевантних за Зелену економију којима се постављају амбициозни циљеви, од увођења циркуларне економије и смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште до оптимизације употребе ресурса и енергетске ефикасности. И поред јасно дефинисаних циљева и мера, приметно је да **већина активности из стратегија није спроведена или је реализована само делимично.**

Главни изазови укључују:

- Недовољно развијене механизме за праћење и евалуацију ефеката мера;
- Ограничену финансијску подршку за ММСП;
- Недостатак капацитета и стручности у јавном и приватном сектору за спровођење сложених решења;
- Споре административне процедуре и недовољну укљученост локалних заједница;
- Изостанак међуинституционалне сарадње и одсуство јединственог приступа у спровођењу мера;
- Нефункционални и фрагментирани приступ у реализацији стратешких циљева услед изостанка интеграције секторских политика.

Препоруке:

1. Превазићи тренутну сложеност и неусаглашеност прописа у вези са Зеленом транзицијом, посебно у области примене еколошких стандарда у малим и средњим предузећима. Препоручује се **систематична анализа постојећих закона и подзаконских аката**, са циљем елиминисања преклапања, недоследности и неусклађености које доводе до непотребног административног оптерећења. Неопходно је **усвојити и донети недостајућа подзаконска акта** (нарочито у вези са Законом о климатским променама). Између осталог, радом на Нацрту Стратегије за заштиту животне средине утврђени су бројни недостаци законског оквира и превиђена је измена већине прописа у вези са заштитом животне средине ради усклађивања са захтевима и стандардима ЕУ. **Побољшана регулатива би омогућила доследну и свеобухватну регулацију ове области, чиме би се обезбедили већа правна сигурност и једнака правила за све учеснике на тржишту.**

2. Развити транспарентан систем мониторинга и евалуације ефеката усвојених мера и прописа. Редовно праћење резултата примене, уз јавне извештаје о уоченим изазовима и препрекама, омогућило би благовремено прилагођавање регулативе, уз већу предвидљивост и поверење актера из привреде. Систем би требало да укључи јасне индикаторе учинка и периодичне консултације са заинтересованим странама, укључујући привреду и институције надлежне за спровођење мера. Тиме би се створио стабилан оквир који уважава потребе привреде, а истовремено осигурава доследну и дугорочну подршку развоју Зелене транзиције у Србији. Важну улогу у овом процесу имају надлежна министарства, као и Републички секретаријат за јавне политике.

Енергетика и обновљиви извори енергије

- **Закон о енергетици:** Компликоване процедуре за изградњу соларних електрана и дуготрајно чекање на инсталацију двосмерних бројила значајно успоравају примену обновљивих извора енергије.
- **Прописи о обновљивим изворима енергије:** Недостатак јасноће у вези са производњом енергије за сопствене потребе и прикључењем на мрежу.
- **Прописи у области соларних панела:** Недефинисани закони и дуготрајне административне процедуре.

Управљање отпадом

- **Закон о управљању отпадом:** Проблеми са класификацијом отпада, управљањем нуспроизводима и процедуре извоза представљају значајне препреке.
- **Евиденција електронског отпада:** Предузећа наводе непотребан административни терет због класификације делова и опреме као електронског отпада.

- **Управљање амбалажним отпадом:** Конфликти у стандардима и компликоване процедуре засноване на ЕУ прописима представљају значајан изазов.
- **Управљање отпадним водама:** Недостаци у прописима који регулишу ову област, што ограничава примену зелених пракси.

Међународна регулатива и стандарди

- **СВАМ регулатива:** Изазов у контексту израде извештаја и прилагођавања новим захтевима ЕУ од 2026. године. Недостатак смерница и домаће подршке за њену примену.
- **Регулатива ЕУ:** Таксе на карбонски отисак које ступају на снагу 2026. представљају велики изазов за домаћа предузећа, нарочито због недостатка припремљености за њихову имплементацију.

3.2 • Институционални изазови

Државне институције надлежне за област заштите животне средине често немају капацитет да активно подрже примену зелених стандарда што доводи до неразумевања, недостатка информација, недовољног надзора и смањеног интересовања за развој одрживих пракси.

ММСП у Србији се суочавају са **значајним изазовима у комуникацији са институцијама надлежним за област заштите животне средине**. Неадекватна размена информација постаје посебно изражена током промена у министарствима, које су честа последица политичких процеса и избора. У таквом окружењу, недостатак јасних и доступних информација о примени прописа додатно отежава предузећима да се ускладе са зеленим стандардима. Овај проблем погоршава **недостатак стручног кадра у институцијама**, што доводи до ситуација у којима ни сами службеници не разумеју у потпуности које информације би требало да доставе, што доводи привреднике у ситуацију конфузије и несигурности. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије)

Поред тога, значајан изазов представља **нејасна подела одговорности између различитих институција**, што компликује процес решавања проблема. Предузећа често не знају којој институцији да се обрате за конкретну подршку или добијање релевантних информација. Недостатак координације и јасно дефинисаних улога институција **доприноси стварању административног терета, што додатно обесхрабрује предузећа у њиховим напорима да примене зелене праксе**. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије)

Инспекцијски надзор², као кључни механизам за праћење примене прописа, често је неефикасан због недовољног броја инспектора на терену и слабе координације између надлежних институција. Упркос томе што се у извештајима Европске комисије годинама истиче потреба за јачањем капацитета у сектору заштите животне средине, овај проблем остаје нерешен.

Недостатак капацитета инспекцијских органа, као и неравноправан третман привредника који поштују еколошке стандарде, значајно утичу на конкурентност предузећа и њихову способност да се ускладе са регулативом ЕУ (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

Пример изазова: Учестали инспекцијски захтеви и недостатак едукативног приступа „Као средње предузеће које послује у металском сектору, иако испуњавамо све законске норме у области заштите животне средине, стичемо утисак да смо подложнији инспекцијском надзору у поређењу с другим предузећима, што додатно оптерећује наше пословање. Уз то, често се суочавамо са ситуацијом у којој, због недовољног познавања прописа, инспектори немају едукативну улогу већ се искључиво фокусирају на санкционисање. Овакав приступ не само да негативно утиче на пословне процесе, већ и смањује мотивацију власника и запослених за даљи ангажман у заштити животне средине“. (фокус група са представницима прерађивачке индустрије).

Препоруке:

1. **Унапредити комуникацију и транспарентност између институција и привредних субјеката.** Успостављањем јасних и функционалних канала за размену информација обезбедила би се ажурност у комуникацији, као и лакши приступ подацима о променама у регулативи и процедурама.
2. Поред тога, **ускладити рад различитих министарстава и институција задужених за заштиту животне средине**, јачати сарадњу између националних и локалних органа власти. Тренутне нејасноће у подели одговорности често доводе до селективне примене прописа, што дестимулише улагања у одрживе технологије. **Побољшањем координације између институција**, укључујући успостављање координационог механизма на вишем нивоу, спречила би се преклапања у раду и обезбедило ефикасније спровођење мера. Унапређење сарадње између институција у чијој су надлежности заштита животне средине било би од кључног значаја за ефикаснији инспекцијски надзор, брже решавање изазова и стварање стимулативног амбијента за увођење зелених пракси.
3. **Потребно је значајно јачање капацитета инспекцијских служби и запослених** у институцијама које су задужене за заштиту животне средине. Неопходно је повећати број инспектора (ова препорука је препозната и у последњем Извештају о стању животне средине у Републици Србији, Агенција за заштиту животне средине, 2023) и запослених и омогућити им редовну обуку за пружање едукативне подршке привредним субјектима. Едукативна улога инспекција омогућиће бољи проток информација, подстицај за усклађивање са прописима и подизање свести о значају заштите животне средине, уз смањење фокуса искључиво на санкционисање.

² Инспекцијски надзор је посао државне управе кога врше органи државне управе, аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе.

3.2.1 · Управљање амбалажним отпадом

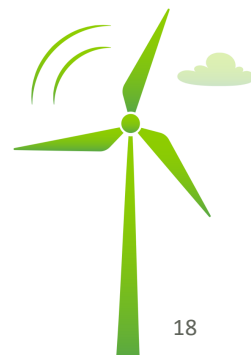
Управљање амбалажним отпадом представља посебан изазов, нарочито због **тешкоћа које оператери имају у преузимању тог отпада**. Систем је заснован на принципу продужене одговорности произвођача, што подразумева да произвођач сноси одговорност за цео животни циклус свог производа, укључујући и амбалажу у коју је упакован. Произвођачи имају могућност да, у складу са законом, самостално управљају амбалажом коју стављају на тржиште или да ову обавезу пренесу на овлашћеног оператера система.

Велика предузећа која генеришу значајне количине амбалажног отпада углавном не наилазе на проблеме у склапању уговора са оператерима. Насупрот томе, микро и мала предузећа, која стварају мање количине амбалажног отпада, често су **принуђена да га складиште** до тренутка када се прикупи довољна количина која би била исплатива оператеру за преузимање. Проблем је нарочито изражен у мањим и руралним срединама, удаљеним од седишта оператера, где није економски исплативо организовати прикупљање амбалажног отпада. Додатно, ММСП **нису стимулисана да одлажу амбалажни отпад због ниских цена које добијају за њега**. Немогућност предавања амбалажног отпада повећава трошкове, јер приморава предузећа да улажу у додатну инфраструктуру за привремено чување отпада (нпр. контејнере или складишне просторе). У случајевима када су предузећа приморана да сама транспортују амбалажни отпад до локација оператера, трошкови транспорта често премашују економску исплативост овог процеса. Као резултат тога, нека предузећа прибегавају опцији мешања амбалажног отпада са комуналним отпадом, који потом износе ЈКП. Иако су свесна да су у прекршају, предузећа сматрају да је вероватноћа да ће платити казну мања од саме казне, која је ионако мала. Осим тога, ограничен број инспектора додатно смањује ризик од санкција. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма)

ИЗАЗОВ: Нејасно дефинисано питање амбалажног отпада: „У нашој компанији редовно користимо ИБЦ контејнере за транспорт различитих производа, што доводи до стварања значајних количина овог специфичног отпада. Сматрамо да је правилно управљање отпадом од суштинске важности за нашу пословну одговорност, те смо покушали да овај отпад разложимо на рециклажне компоненте, као што су алуминијум и пластика, како бисмо смањили свој еколошки отисак и подржали циркуларну економију. Ипак, наишли смо на регулаторне изазове јер ИБЦ контејнери тренутно нису класификовани као амбалажни отпад, што спречава њихово разлагање на компоненте за рециклажу. Инспекцијски органи нам нису дозволили ову праксу, што значајно повећава трошкове збрињавања и отежава нам примену одрживих решења.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије).

Препорука:

Увођење депозитног система за амбалажни отпад представља једно од најефикаснијих решења за унапређење управљања амбалажним отпадом и подршку ММСП. За привреду, а нарочито за микро имала предузећа, депозитни систем би могао да реши један од највећих проблема – логистику управљања амбалажним отпадом. Тренутно, многа микро и мала предузећа су приморана да складиште амбалажу док не сакупе довољне количине за преузимање од стране оператера, што ствара додатне трошкове и захтева додатни простор. Са депозитним системом, овај процес би био значајно олакшан, јер би се амбалажа систематски прикупљала и враћала у рециклажни ланац без потребе за дуготрајним складиштењем.

3.2.2 · Ефикасност рада јавних предузећа

Ефикасност ЕПС-а и ЕДС-а у подршци коришћењу енергије из обновљивих извора представља значајан изазов за предузећа која користе или планирају увођење соларних панела. Сложене административне процедуре за прикупљање документације и добијање употребне дозволе, посебно у статусу активног купца (прозјумера), трају предуго, што успорава процесе и демотивише предузећа за улагање. Предузећа су се суочавала са **ограничењем капацитета соларних електрана** на 150 kW, што представља додатни изазов јер то није довољно за оптималну употребу и онемогућава већа улагања. Најновијим изменама Закона о енергетици из децембра 2024. године, ове препреке су елиминисане и предузећа која имају статус активног купца немају више то ограничење. Инфраструктура електроенергетске мреже је у неким областима застарела и неспособна да прихвати вишкове енергије које производе соларни панели, што представља кључну препреку за унапређење система. Ово води до парадоксалне ситуације у којој држава, с једне стране, кроз Министарство привреде пружа субвенције за обновљиве изворе енергије, док с друге стране, инфраструктура не може да подржи њихово прихватање. Додатан проблем стварају и непотребно дуге процедуре за добијање грађевинских дозвола за постављање соларних панела. Како би избегла компликоване процедуре, предузећа која немају намеру да предају вишкове струје у мрежу, граде капацитете "на дивље" без потребних дозвола (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма).

Пример изазова: Сарадња са Електродистрибуцијом Србије „Ми смо компанија из делатности производње пластике и гуме која активно настоји да унапреди енергетску ефикасност и инсталира обновљиве изворе енергије, укључујући соларне панеле. Током административног поступка аплицирања за дозволе, суочили смо се са значајним изазовима у сарадњи са Електропривредом Србије (ЕПС) и Електродистрибуцијом Србије (ЕДС). Административне процедуре у ЕДС-у су изразито централизоване, што успорава и отежава процес имплементације соларних панела. Сва документација коју подносимо за одобрење мора да прође кроз централу ЕДС-а у Београду, што често доводи до дугих кашњења. У случају да службеник задужен за обраду документације буде одсутан, на пример због дужег боловања, цео процес се обуставља на неодређено време. Након одлуке централе у Београду, документација се враћа у локалну филијалу. Уместо да се фокусирамо на развој одрживих технологија и модернизацију производње, приморани смо да се боримо са непотребно сложеним процедурама. Овакве баријере не само да демотивишу предузећа попут нашег да улажу у обновљиве изворе енергије, већ имају и конкретне негативне ефекте на наше пословање. Компликоване и централизоване процедуре нас успоравају и угрожавају нашу способност да се прилагодимо савременим еколошким стандардима. Ово директно утиче на нашу конкурентност, као и на могућност да дугорочно одржимо профитабилност у све захтевнијем глобалном тржишту.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Недостатак стабилности енергетског система и чести прекиди напајања електричном енергијом додатно смањују поверење предузећа у систем. Предузећа су више пута наводила **губитке узроковане краткотрајним падовима напајања**, што резултира финансијским трошковима и повећањем количине отпада у производњи.

Пример изазова: Енергетски изазови и трансформација „Ми смо страна компанија која послује у оквиру металске индустрије. Производња нам је енергетски интензивна и чести падови напона електричне енергије у мрежи узрокују значајне оперативне сметње које доводе до већих трошкова и повећања шкарта. Иако снабдевање гасом нуди одређену стабилност, постоји забринутост у вези са његовом еколошком одрживошћу. Предузеће разматра алтернативне, чистије изворе енергије, као што је соларна и истражује могућности за увођење енергетски ефикасних технологија попут топлотних пумпи. Ови

обновљиви извори енергије би не само помогли у смањењу зависности од ЕПС-а већ би и смањили еколошки отисак предузећа.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Електромрежа Србије (ЕМС) издаје гаранције порекла од 2018. године, али Европска комисија тренутно не признаје ова документа и не могу се користити за доказивање количине енергије произведене из обновљивих извора у ЕУ.

Гаранције порекла су електронски документи који служе искључиво као доказ крајњем купцу да је одређени удео или количина енергије произведена из обновљивих извора. Гаранције порекла омогућавају купцима да изразе захтев за „зеленом“ енергијом, чиме индиректно подстичу производњу енергије у складу са еколошки прихватљивим стандардима.

Код извозника чије пословање зависи од одрживости у ланцу снабдевања, гаранције порекла могу служити као доказ да предузеће користи „зелену енергију“. Уговори са европским компанијама често садрже клаузуле о еколошкој одговорности, где су гаранције порекла једноставан начин за испуњавање ових захтева. У секторима попут прехранбене и текстилне индустрије, сертификати одрживости су кључни за излазак на тржиште ЕУ, а гаранције порекла могу бити део доказне документације за добијање сертификата као што су „еко-производ“, „зелени производ“ или ISO 14001. Предузећа која извозе у Европску унију суочавају се са захтевима за поштовање Зелене агенде, док многи добављачи из Азије немају зелене сертификате, што им отежава извоз. Ова ситуација представља шансу за домаћа предузећа да преузму њихово место на тржишту ако испуне еколошке стандарде. Иако се гаранције порекла тренутно не прихватају у ЕУ, национални оператер (ЕМС) спроводи активности како би се овај проблем решио.

ИЗАЗОВ: Гаранције порекла „Компанија смо из прехранбеног сектора и извозимо већину производа на тржиште ЕУ. Наши партнери из ЕУ, у складу са пословном политиком, очекују енергетску одрживост у читавом ланцу снабдевања, односно да користимо искључиво 100% зелену енергију. Да бисмо доказали да користимо енергију из обновљивих извора неопходне су нам Гаранције порекла. Тренутно, ЕУ не признаје гаранције које издаје ЕМС. Уколико у наредном периоду не обезбедимо сертификате за зелену енергију, ризикујемо губитак кључних пословних партнерстава и смањење конкурентности на међународном тржишту.”

Препоруке:

- 1. Поједноставити процедуре за добијање дозвола за соларне панеле и стицање статуса активног купца (прозјумера)** елиминисањем непотребних корака и омогућавањем предузећима да брже отпочну са производњом обновљиве енергије. Ово ће смањити административни терет и убрзати увођење обновљивих извора енергије.
- 2. Повећати људске капацитете у ЕДС-у за обраду захтева** кроз запошљавање додатног стручног кадра и организовање редовних обука за постојеће запослене, што ће омогућити ефикаснију обраду докумената и смањити кашњења, а увођење замена за службенике који су одсутни обезбедиће континуитет у раду.
- 3. Унапредити комуникацију између ЕДС-а и предузећа** кроз успостављање центра за подршку, који би служио као јединствена тачка за пружање информација о процедурама, регулативама и техничким аспектима инсталације соларних панела. Овај центар би допринео већој транспарентности и лакшем приступу релевантним информацијама.
- 4. У контексту све строжих захтева за одрживост и енергетску ефикасност, неопходно је унапредити систем гаранција порекла** у Србији како би постао усклађен са стандардима ЕУ и тиме омогућио домаћим извозницима равноправно учешће на европском тржишту.

5. Модернизовати електроенергетску мрежу, нарочито у регионима са недостатком капацитета за пријем вишкова енергије из соларних панела. Улагања у паметне мреже и напредне системе за управљање и складиштење енергије су неопходна за ефикасну интеграцију обновљивих извора у систем.

3.3 · Улога локалних самоуправа у имплементацији Зелене агенде

Истраживање показује да недовољно активна улога ЛС у дијалогу са привредом, недостатак транспарентности и слаба координација са националним институцијама представљају значајне препреке за успешну имплементацију Зелене агенде. Упркос изолованим позитивним примерима, већина ЛС нема капацитете или структуру која је потребна за подршку зеленим иницијативама.

Локалне самоуправе играју кључну улогу у спровођењу Зелене агенде, међутим приметна је недовољна подршка и разумевање потреба привреде.

Недостатак адекватне комуналне инфраструктуре је посебно изражен у мањим срединама, где предузећа немају приступ основним услугама попут канализације, што отежава усклађивање са захтевима Зелене транзиције. У појединим индустријским зонама постоји озбиљан изазов у одвојеном третирању кишнице, комуналне воде и индустријских отпадних вода. Иако нека предузећа немају директан проблем са отпадним водама, лоша инфраструктура може изазвати додатне потешкоће, те би унапређење овог система допринело заштити животне средине и смањило трошкове пословања. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

Пример изазова: Недостатак основне инфраструктуре и усклађености са еколошким стандардима „Као породична фирма која је добила дозволу за градњу фабрике у индустријској зони без прикључка на канализациону мрежу, суочавамо се са озбиљним изазовима који угрожавају наше пословање и одрживост нашег пословног модела. Иако је локална самоуправа одобрила дозволу, сада сматрамо да би било боље да је она била условљена решавањем основне инфраструктуре, попут канализације. Уместо тога, принуђени смо да користимо септичку јаму, која захтева често пражњење и доноси значајне додатне трошкове. Да смо унапред знали са каквим изазовима ћемо се суочити, сигурно не бисмо одлучили да инвестирамо на овој локацији. Недостатак канализације не само да повећава наше оперативне трошкове, већ и озбиљно угрожава наше напоре у имплементацији Зелене агенде и одрживих стандарда. Наши пословни партнери, нарочито они из ЕУ, све више захтевају усклађеност са високим еколошким стандардима, док ми немамо ни основну инфраструктуру која би омогућила испуњење тих захтева“. (фокус група са представницима прерађивачке индустрије).

Застарела канализациона мрежа, неадекватно управљање индустријским отпадним водама и недовољна подршка brownfield инвестицијама често доводе до повећаних трошкова за предузећа. Насупрот томе, **greenfield** инвестиције имају боље услове, јер од почетка укључују модерну инфраструктуру (интервју са представницима удружења за подршку пословању). Проблеми попут третмана отпадних вода и загађења остају нерешени, што умањује ефикасност имплементације Зелене агенде. Велики број предузећа послује у објектима који су стари више деценија где је прилагођавање инфраструктуре скупо. Инфраструктура на локалном нивоу остаје недовољно развијена за подршку овим пројектима. Неадекватна комунална инфраструктура јесте последица **недостатка финансијских ресурса**, нарочито у мањим ЛС. Ограничени буџети онемогућавају реализацију великих инфраструктурних пројеката попут изградње канализационе мреже, постројења за управљање отпадним водама или подршке у увођењу обновљивих извора енергије.

Посебан изазов на нивоу ЛС представља **управљање комуналним отпадом**, због **неадекватне инфраструктуре, недостатка система за селекцију отпада и проблема са обрачуном услуга**.

Инфраструктура управљања отпадом у многим локалним самоуправама није прилагођена модерним стандардима, што се посебно односи на недостатак капацитета за селекцију, сакупљање и рециклажу отпада. Овај проблем је посебно изражен у мањим и руралним срединама, где често недостају чак и основни контејнери за различите врсте отпада (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма). Специфично за туристичке дестинације, недовољна подршка локалних комуналних предузећа и неорганизованост у одвозу отпада значајно отежавају ситуацију, ограничавајући приступ ефикасним услугама и **негативно утичући на целокупну туристичку дестинацију**, не само на пружаоце туристичких услуга (фокус групе са представницима туризма).

Један од кључних проблема је и **непостојање интегрисаног система селекције отпада**. У пракси, иако предузећа располажу кантама за сортирање отпада и сортирају га, комунална предузећа сакупљају све категорије отпада заједно, те долази до мешања током транспорта или због неприлагођености депонија. Ова ситуација демотивише привреду да учествује у процесу селекције, смањујући укупну ефикасност управљања отпадом. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма)

Пример изазова: Неуспело сортирање отпада „Као компанија, препознали смо значај одвојеног сакупљања и сортирања отпада и започели ову праксу како бисмо смањили свој утицај на животну средину. Инвестирали смо у опрему за сортирање и обучили запослене за правилно одвајање отпада на месту настанка. Нажалост, наишли смо на изазов када је локално комунално предузеће, упркос нашим напорима, мешало сав отпад приликом преузимања. Ово је неутралисало наш труд и створило додатне трошкове за одржавање опреме, што нас је на крају приморало да одустанемо од ове иницијативе и уклонимо опрему.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије).

Систем обрачунавања услуга за прикупљање и третман отпада уместо да се заснива на стварној количини произведеног отпада, углавном се базира на бруто површини објекта, што доводи до неправичне расподеле трошкова. У пракси, предузећа која инвестирају у рециклажу или примену одрживих пракси, односно она која теже да имају систем zero waste, су уместо да буду стимулисана, дестимулисана зато што се услуге збрињавања отпада наплаћују на основу квадратуре простора, а не према количини генерисаног отпада. Овакав начин обрачуна додатно финансијски оптерећује предузећа, иако примењују одрживе праксе. У појединим случајевима, увећане цене за обраду отпада довеле су до повећања трошкова за предузећа чак три до пет пута у односу на претходне године, без значајног побољшања квалитета услуга (пример града Београда). (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије и туризма).

Тренутни систем не подстиче рециклажу и одрживо управљање отпадом, већ често резултира **додатним финансијским оптерећењем за привреду**. Непропорционални трошкови **утичу на њихову укупну конкурентност, посебно у контексту Зелене транзиције и усаглашавања са европским стандардима**. Додатно, повећани трошкови услуга нису праћени побољшањем квалитета услуга, попут редовног одвожења отпада или увођења интегрисаног система селекције и рециклаже, што додатно демотивише привреднике. Постојеће баријере не само да отежавају пословање, већ смањују и ефикасност система управљања отпадом у локалним заједницама, чинећи постизање циљева Зелене агенде знатно тежим.

Пример добре праксе: Управљање комуналним отпадом ”Локална самоуправа Чајетина је успоставила ефикасан систем примарне селекције отпада, доказујући да добро осмишљени модели управљања могу успешно да функционишу. У сарадњи са јавним предузећем, уведен је свеобухватан систем који обухвата домаћинства и привреду. Контејнери за пластику, папир, стакло и комунални отпад постављени су на стратешким локацијама, а редовно одвожење по унапред дефинисаном распореду осигурава ефикасност. Предузећа из Чајетине наводе да је систем потпуно функционалан, прилагођен њиховим потребама и доприноси смањењу трошкова пословања. Континуирана едукација и укључивање свих заинтересованих страна, кроз кампање и сарадњу са привредницима, додатно јачају успех овог приступа. Предузећа наводе

да овакав приступ не само да доприноси ефикаснијем управљању отпадом, већ смањује и трошкове пословања кроз рационализацију поступака одлагања и рециклаже.” (фокус група са представницима туризма)

Недостатак јасне и правовремене комуникације између локалних самоуправа и привреде доводи до ситуације да привредници често не знају коме да се обрате за подршку, а иницијативе које би привредници чак и суфинансирали остају нереализоване због недостатка разумевања или интереса локалних власти (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

Пример изазова: Неуспело прикључење на гас „Ми смо страна инвестиција са енергетски интензивним процесом производње и одлучили смо да изградимо постројење у Србији, привучени могућношћу коришћења гаса као кључног енергента. Међутим, након почетних договора, компанија се суочила са озбиљним препрекама због административних несугласица и недостатка координације између локалне самоуправе и ЈП Србијагаса. Технички услови за прикључење на гас нису били реализовани, што је проузроковало значајне трошкове и оперативне потешкоће. Били смо приморани да редефинишемо енергетску стратегију. Дошло је до повећања трошкова и нарушавања еколошке оријентације и циљеве Зелене транзиције. Недовољна координација између јавних институција успорава развој инвестиција и умањује атрактивност Србије као дестинације за стране улагаче.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Пример добре праксе: Самостална изградња постројења за пречишћавање као допринос заштити животне средине „Као компанија свесна свог утицаја на животну средину, одлучили смо да самостално изградимо постројење за пречишћавање отпадних вода. Иако смо очекивали већу подршку и заинтересованост локалне самоуправе, сматрали смо да је ово важан корак не само за нас, већ и за целу локалну заједницу. Инфраструктура не доприноси само нашем пословању, већ решава проблеме који имају значајан утицај и изван граница наше компаније, побољшавајући квалитет животне средине у околини. Верујемо да би локалне власти требало да покажу веће интересовање за овакве иницијативе, јер је одржавање и развој ове врсте инфраструктуре од користи ширем друштвеном оквиру. Локална подршка би омогућила ширење оваквих пројеката и охрабрила друга предузећа да следе наш пример, стварајући тако заједнички еколошки ефекат који би значајно унапредио одрживост на локалном нивоу.” (Фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Недовољна кадровска покривеност, као и ситуација у којој један запослени обавља више функција, отежавају фокусирање на Зелену агенду. Ово је посебно изражено у општинама са развијеном индустријом, где је **број инспектора недовољан** за праћење и контролу примене прописа (представник доносиоца одлука у области заштите животне средине, интервју са представницима удружења за подршку пословању).

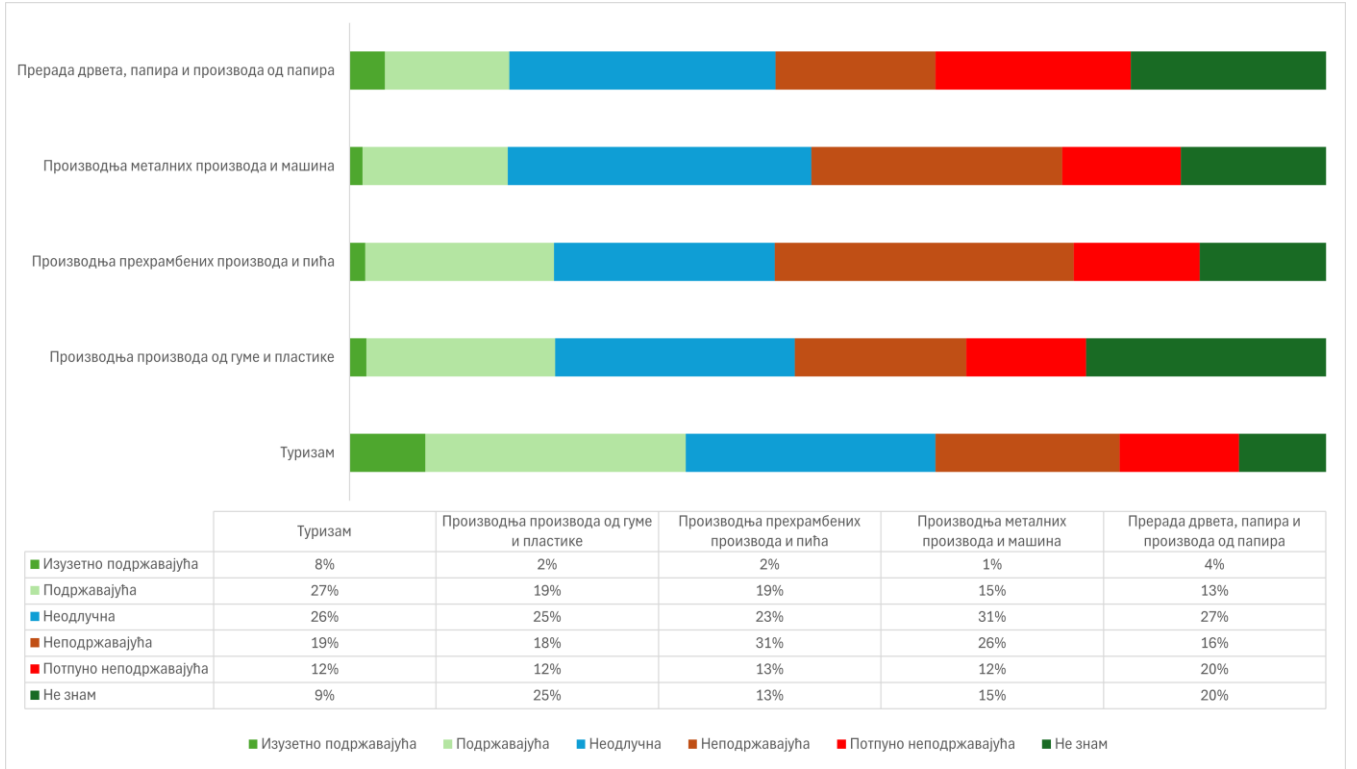
Локалне самоуправе често **немају довољно подршке ресорних министарстава** у смислу јасних смерница и координисаних националних програма, што резултира slabим мониторингом и евалуацијом ефеката примењених мера (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије, представник доносиоца одлука у области заштите животне средине). Неретко се дешава да ни привредници ни представници ЛС не знају коме да се обрате за конкретну подршку или савет, што доводи до фрагментираних иницијатива и недовољне видљивости већ постојећих мера подстицаја. Иако поједине општине покушавају да удруже ресурсе у циљу унапређења управљања отпадом, реализација таквих пројеката захтева значајна улагања и подршку државних институција и/или међународних партнера (интервју са представницима удружења за подршку пословању).

Нетранспарентно коришћење средстава од еколошких такси даље ограничава могућност улагања у зелене пројекте, јер се буџетска средства нередовно и не увек наменски усмеравају ка заштити животне средине (интервју са представницима удружења за подршку пословању). За разлику од накнада за **загађивање**

животне средине које су у делу од 60% у надлежности Министарства заштите животне средине и припадају буџету Републике Србије, а 40% припадају буџетским фондовима за заштиту животне средине локалних самоуправа, посебна накнада за заштиту и унапређивање животне средине у целини припада буџету локалних самоуправа.

Незадовољство предузећа подршком локалних самоуправа у процесу Зелене транзиције је веома присутно. Већина ММСП сматра подршку локалних самоуправа недовољном или неадекватном, што указује на потребу за унапређењем њихове ефикасности и капацитета. У појединим делатностима, као што су производња гуме и пластике, више од половине испитаника сматра да локалне власти не разумеју њихове потребе, док у другим делатностима чак и када постоји жеља за сарадњом, недостаје конкретна и транспарентна помоћ (графикон 12, анкетно истраживање аутора, 2024).

Графикон 12 · Одговори на питање „Како доживљавате улогу локалне самоуправе у подршци за имплементацију Зелене транзиције?”

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Препоруке:

- 1. **Унапредити инфраструктуру за водоснабдевање, канализацију и третман отпадних вода у ЛС,** са посебним фокусом на индустријске зоне. Изградња и модернизација канализационих мрежа и постројења за пречишћавање отпадних вода неопходна је за спречавање загађења, смањење трошкова за предузећа и усклађивање са еколошким стандардима. Модернизација укључује увођење интегрисаних система који одвајају кишницу, комуналну и индустријску отпадну воду, чиме се побољшава ефикасност и одрживост инфраструктуре.
- 2. **Побољшати инфраструктуру за управљање комуналним отпадом** кроз изградњу модерних постројења за селекцију, сакупљање и рециклажу отпада, уз фокус на циркуларну економију и одрживе системе управљања отпадом. Побољшана инфраструктура ће омогућити ефикасније управљање отпадом и смањити утицај на животну средину, посебно у руралним срединама где тренутно недостају основни капацитети. Увести интегрисани систем селекције отпада, са јасним правилима и процедурама за одвојено

сакупљање и обраду отпада. Мера би допринела повећању стопе рециклаже и смањењу количине отпада који завршава на депонијама. Побољшање инфраструктуре за управљање отпадом је нарочито важно за туристичке дестинације, јер може **негативно да утиче на целокупну туристичку дестинацију**, не само на пружаоце туристичких услуга. Потребна је **финансијска и техничка подршка** локалним самоуправама које немају капацитете за овакве пројекте.

3. Реформисати систем обрачунавања услуга за управљање отпадом, тако да се базира на стварној количини произведеног отпада, што би омогућило правичнију расподелу трошкова и подстакло привреду да улаже у рециклажу и одрживе праксе.

4. Спровести **едукативне кампање** које би информисале грађане и предузећа о значају и предностима сортирања отпада, циркуларне економије и позитивним утицајима на животну средину. Кампање би укључивале обуке о правилном одвајању отпада. **Јавно-приватна партнерства** у развоју инфраструктуре за управљање отпадом и рециклажу треба подржати, омогућавајући предузећима да улажу у технологије и системе за обраду отпада.

5. Унапредити транспарентност и праћење коришћења средстава од еколошких такси, обезбеђујући да се ова средства усмеравају искључиво ка пројектима за унапређење животне средине, што би створило поверење међу привредницима и подстакло даља улагања у зелене иницијативе.

6. Јачати кадровске капацитете у ЛС (инспекторе за заштиту животне средине) кроз запошљавање нових стручњака и организовање редовних обука за постојеће запослене. Повећати број инспектора за заштиту животне средине, нарочито у општинама са развијеном индустријом, где је обим надзорних активности знатно већи. Већи број инспектора ће осигурати ефикаснију имплементацију Зелене агенде и бољу подршку привреди у процесу Зелене транзиције.

7. Побољшати координацију између локалних самоуправа и националних институција. Локалне власти често немају приступ информацијама о доступним фондовима, смерницама или техничкој подршци. Потребно је успоставити механизме за бољу комуникацију и поделу одговорности. Једна од могућности је креирање националног центра који би окупљао све информације релевантне за Зелену агенду.

8. Удруживање ресурса између локалних самоуправа такође представља важан корак. Заједнички пројекти, попут изградње регионалних депонија или постројења за управљање отпадом, могу бити ефикаснији и финансијски изводљивији.

3.4 · Потреба за зеленим пословим и новим кадровима

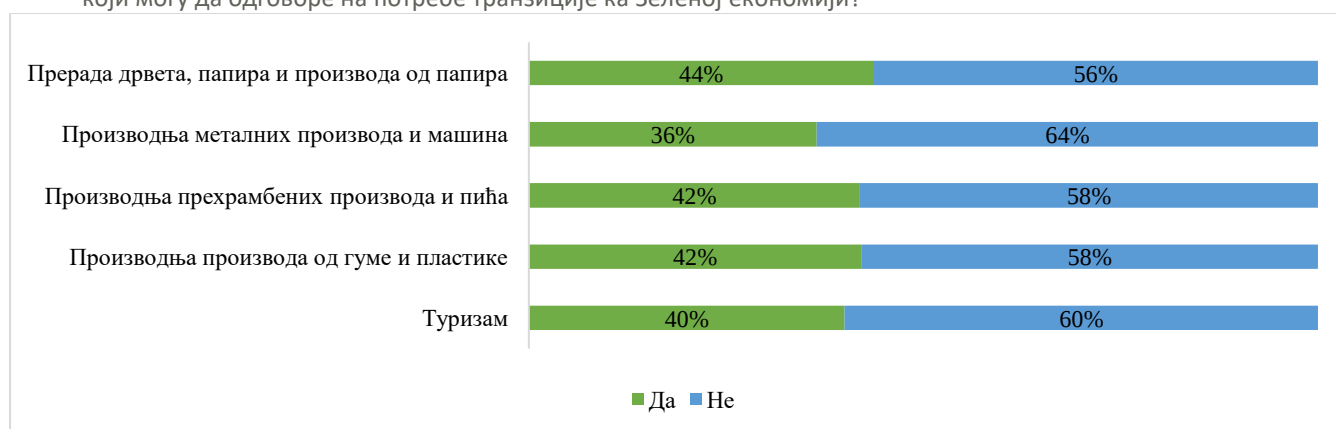
Транзиција ка Зеленој економији захтева развој специфичних вештина и знања која ће омогућити радној снази да одговори на изазове одрживог развоја. Српско тржиште рада тренутно није у пуном обиму у могућности да одговори на потребе Зелене транзиције, јер недостају стручни кадрови за ову област, посебно у секторима као што су металска индустрија, производња пластике и гуме, и прехранбена индустрија. Неопходна је системска подршка за развој ових вештина кроз едукацију, обуке и сарадњу са привредом.

Европски зелени договор истиче важност креирања нових радних места, познатих као „зелени послови“, који омогућавају праведну и инклузивну транзицију ка одрживој економији. Зелени послови, према дефиницији Међународне организације рада (2018), укључују активности које смањују потрошњу енергије и сировина, ограничавају емисије стакленичких гасова, минимизирају отпад и загађење, те штите екосистеме (ILO, 2018). Такође, они гарантују пристојне радне услове, адекватне зараде, социјалну заштиту и подржавају развој вештина и учешће запослених у важним одлукама (The Greens/EFA Group, 2023).

Подаци **Еуростата**³ показују да је запосленост у „Зеленој економији“ ЕУ порасла са 3,2 милиона радних места у 2000. на 5,2 милиона у 2021. години. Иако у Србији фосилна горива и даље играју доминантну улогу у производњи електричне енергије, растући захтеви тржишта и потрошња енергије усмеравају развој ка обновљивим изворима. ММСП играју кључну улогу у усвајању одрживих технологија и пракси. Зелени послови постају двоструки покретачи модерне економије, подстичући како заштиту животне средине, тако и економски раст и социјалну инклузију.

Тржиште рада у Србији **нема довољно квалификованих кадрова који могу да одговоре на потребе транзиције ка зеленој економији**. Око 60% испитаника истиче да постоји значајан недостатак квалификованих кадрова спремних за улогу у Зеленој транзицији. У анкетираним делатностима прерађивачке индустрије, велики део сматра да тренутни кадрови не могу у потпуности одговорити на потребе транзиције ка Зеленој економији. Изазов у вези са тржиштем рада се истиче и у туризму, где постоји јасна потреба за кадровима. (графикон 13, анкетно истраживање аутора, 2024).

Графикон 13 · Одговори на питање „Да ли сматрате да на тржишту рада има довољно стручних кадрова који могу да одговоре на потребе транзиције ка Зеленој економији?“

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Специфичне потребе за зеленим кадровима варирају између сектора и делатности, што открива различите приоритете и изазове са којима се сваки од њих суочава.

Производња металних производа и машина захтева високо квалификоване кадрове који могу управљати процесима са ниским угљеничним отиском и ефикаснијом употребом ресурса. Профили као што су **машински инжењери** и **инжењери за заштиту животне средине** су дефицитарни, а играју кључну улогу у дизајну и имплементацији енергетски ефикасних система. **Индустријски инжењери**, којих такође нема на тржишту рада, оптимизују производне процесе ради минимизације отпада. **Енергетски аудитори** и **аналитичари/специјалисти за карбонски отисак** додатно доприносе иновацијама у аутоматизацији и бољем управљању енергетским потребама, што помаже сектору да одговори на све строжију регулативу.

У **производњи гуме и пластике**, изазови као што су рециклажа и смањење употребе фосилних сировина стварају потребу за дефицитарним кадровима као што су **хемијски инжењери** који развијају одрживе материјале и формулације и за **стручњацима за заштиту животне средине**, задуженим за минимизирање утицаја производних процеса на животну средину. **Техничари** и **координатори за рециклажу** су неопходни за развој и управљање иновативним процесима рециклаже, док **техничари за заштиту животне средине**

³ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental economy %E2%80%93 statistics on employment and growth](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_economy_%E2%80%93_statistics_on_employment_and_growth)

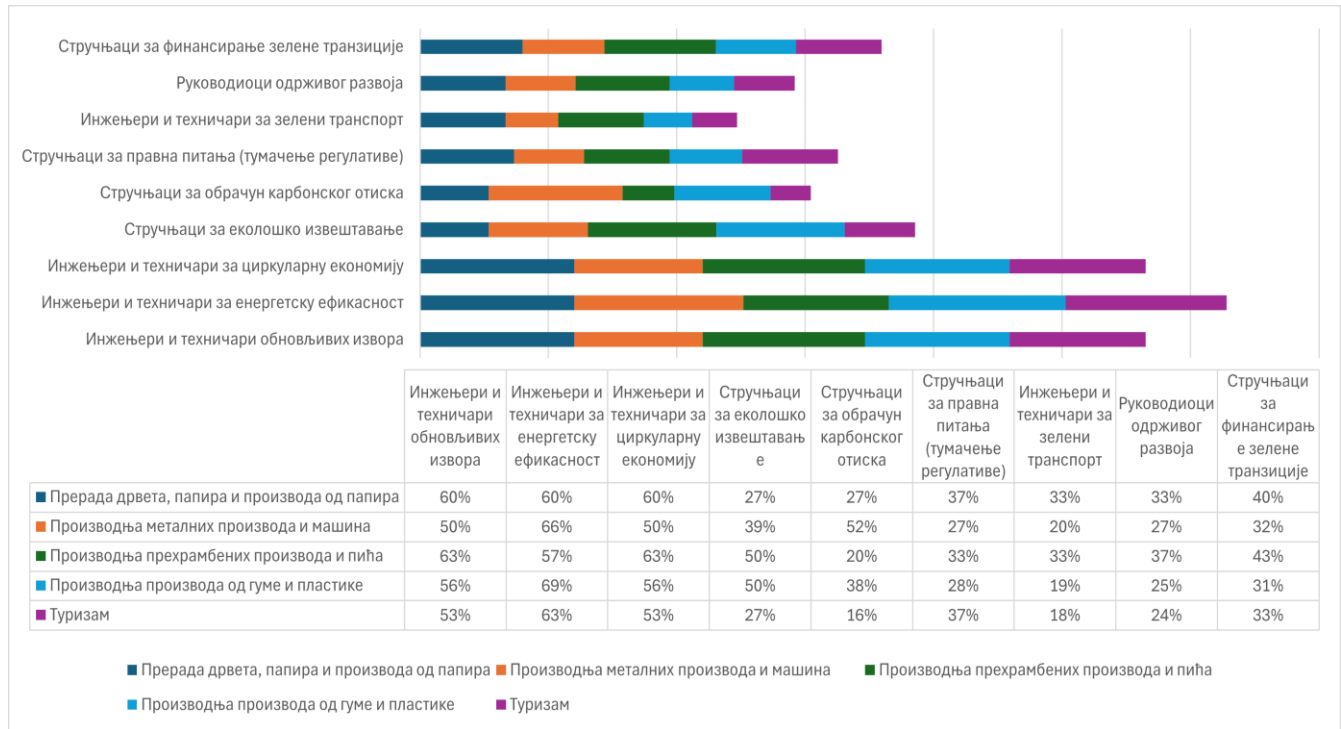
осигуравају усклађеност са еколошким стандардима. **Специјалисти за циркуларну економију** играју виталну улогу у имплементацији пракси које минимизују отпад и промовишу поновну употребу ресурса.

Прерада дрвета, папира и производа од папира традиционално је делатност са високом потрошњом природних ресурса и енергије, али све више усмерава пажњу на одрживост. **Инжењери и техничари обновљивих извора енергије** који су дефицитарни подржавају прелазак на коришћење чистих енергетских решења. **Менаџери индустријске производње и менаџери ланаца снабдевања** оптимизују производне и снабдевачке ланце.

Производња прехранбених производа и пића ставља акценат на оптимизацију производних процеса у складу са принципима циркуларне економије. **Техничари за прецизну пољопривреду** примењују иновативна решења за одрживије управљање земљиштем и ресурсима, док **техничари за хемијске процесе** раде на побољшању ефикасности производње. **Стручњаци за земљиште и биљке** развијају стратегије за очување ресурса, а **инжењери за заштиту животне средине** осигуравају да производни процеси буду еколошки одрживи. У овом сектору, дефицитарни су и **менаџери ланаца снабдевања** који оптимизују транспорт и складиштење, чиме се додатно смањује еколошки отисак.

Туризам који директно зависи од природних ресурса, све више уводи одрживе праксе како би смањио негативне утицаје на животну средину. Предузећа све теже проналазе **руководиоце одрживог развоја** који воде иницијативе које интегришу еко праксе у туристичке услуге. **Специјалисти за односе с јавношћу** промовишу еколошки свесне туристичке понуде, док инжењери за обновљиве изворе енергије пројектују системе који подржавају енергетску одрживост у туризму.

Графикон 14 · Одговори на питање „Који профили су вам најпотребнији?“

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Препоруке:

1. **Унапредити образовне програме у средњим школама и на универзитетима** интеграцијом зелених вештина, усмерених на потребе савременог тржишта рада. Курикулуми би требало да обухвате области као што су обновљиви извори енергије, енергетска ефикасност, дигитални алати за мониторинг енергетске потрошње и принципи циркуларне економије. Студијски програми који се односе на туриза реализују се на

више факултета и високошколских установа, те се стога може разматрати и о увођењу студијских програма или конкретних предмета на тему Зелене економије, одрживости и заштите животне средине, а који би се конкретно односили на туризам.

2. **Додатно развијати дуални систем образовања**, тако да ученици и студенти могу истовремено стицати теоријска знања и практична искуства директно у предузећима која примењују зелене технологије. Ово би било нарочито корисно у регионима у којима доминирају одређени облици зелене енергије, као што су соларна или ветроенергетска.

3. **Креирати специјализоване обуке и регионалне центре за обуку радника у областима Зелене економије**. Ове обуке би се требале организовати према потребама и специфичностима локалних привреда и индустријских региона. Рецимо, у региону Баната, познатом по ветропарковима, обуке би могле бити усмерене на рад са ветроелектранама. За индустрију пластике и прехранбене производње, посебно у Војводини, обуке би могле укључивати развој циркуларне економије и управљање отпадом. Ови програми би се реализовали у сарадњи са локалним самоуправама, што би додатно ојачало улогу локалних самоуправа у Зеленој транзицији.

4. **Развити циљане програме преквалификације** за раднике из индустрија са високим емисијама, попут рударства и енергетског сектора заснованог на термо енергији. Да би се подстакло учешће, обуке би требало да буду бесплатне или субвенционисане, уз флексибилне термине који омогућавају радницима да истовремено задрже посао.

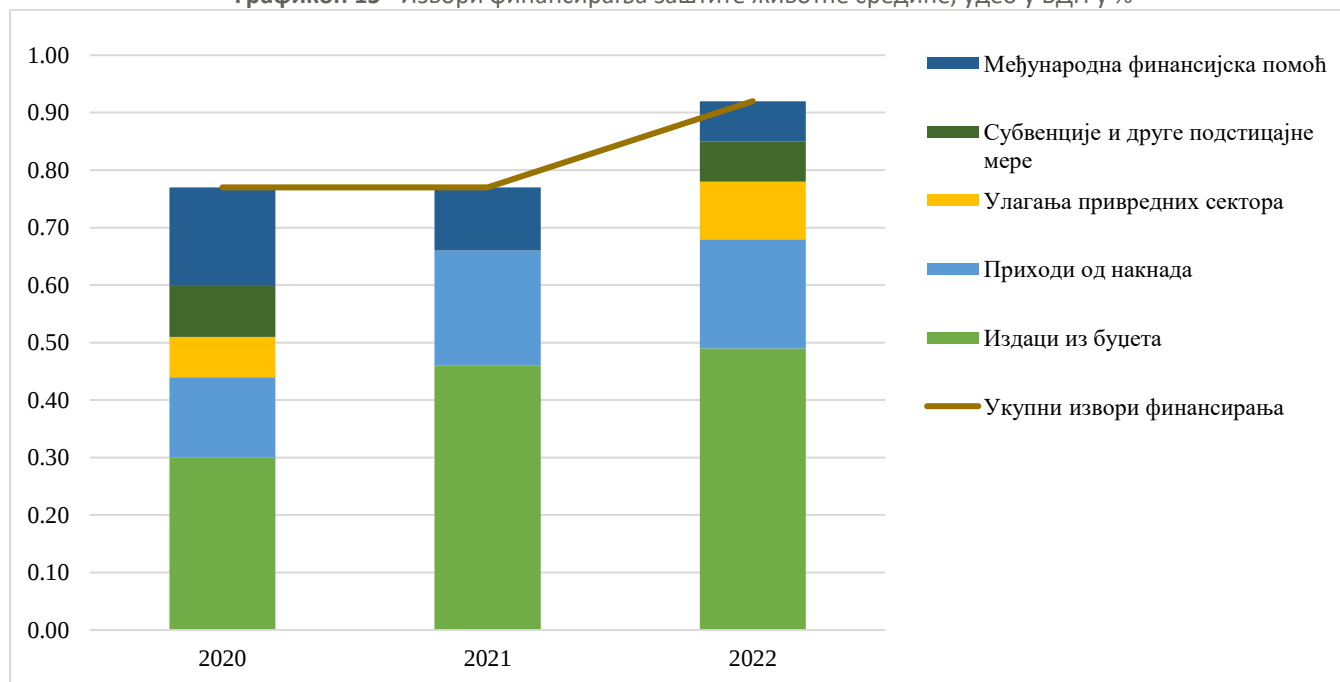
5. **Креирати субвенције за предузећа** која инвестирају у обуке својих запослених у вези са зеленим вештинама. Такође, организације које развијају иновативне образовне програме у области Зелене агенде, требало би подржати кроз субвенције.

3.5 · Систем финансирања Зелене агенде

Релевантне изворе финансирања животне средине у Србији чине издвајања из буџета на различитим нивоима власти (**државне субвенције и програми подршке - програми министарстава из својих домене и националних фондова**), **накнаде које се односе на заштиту животне средине** као један од механизма за прикупљање средстава у циљу усмеравања у еколошки одрживе економске активности и смањења и ублажавања оптерећења животне средине, затим **улагања привредних сектора, економски подстицаји државе у области заштите животне средине и међународна финансијска помоћ** (посебни ЕУ програми за финансирање зелених пројеката, доступни и за приватни сектор, развојне банке и међународне финансијске институције (EBRD, IFC банке). Активности из домена заштите животне средине се финансирају и средствима **комерцијалних банака** (попут UniCredit, Erste, OTP, Raiffaisen и осталих), приватних инвестиционих фондова фокусираних на финансирање иновације у области одрживости, јавним и приватним грантовима (UNDP, регионални фондови и програми, попут GEF-а (Global Environment Facility).

Графикон 15 · Извори финансирања заштите животне средине, удео у БДП у %

Извор: Агенција за заштиту животне средине

Национални програми подршке, које обезбеђује држава, представљају први и често најдоступнији извор финансирања. Иако постоји стратешко опредељење ка одрживом развоју и интеграцији еколошких и социјалних аспеката у финансијске стратегије⁴, дугорочне финансијски подстицаји за озелењавање ММСП не постоје. Повећање улагања у заштиту животне средине из буџета је значајним делом резултат већих инвестиција у решавање проблема водовода и канализације на локалном нивоу власти. Министарство заштите животне средине додељује подстицајна средства рециклажној индустрији за поновну употребу и искоришћење отпада, Министарство пољопривреде, шумарства и пољопривреде подстицаје за органску биљну и сточарску производњу, Покрајински секретаријат за урбанизам и заштиту животне средине Војводине подстицаје и субвенције за заштиту природе и др. Остале субвенције, дотације и подстицајна средства додељују Зелени фонд Републике Србије, Буџетски фонд за шуме Републике Србије, Министарство трговине, туризма и телекомуникација и др. Осим улагања Министарства привреде, улагања привредног сектора се углавном односе на улагања сектора енергетике, односно предузећа ЕПС и НИС. Највећи међународни донатори су Европска унија, Немачка и Шведска.

Зелени фонд РС је првобитно основан као Фонд за заштиту животне средине 2009. године, са циљем управљања средствима прикупљеним кроз еколошке таксе и накнаде. Ова средства су, према принципу „загађивач плаћа“, директно уплаћивана у буџет фонда и додељивана предузећима кроз јавне конкурсе који су се расписивали једном годишње. Међутим, у септембру 2012. године, донет је закон којим је овај фонд укинут, а његова права и обавезе пренете су на Републику Србију. Еколошке таксе су од тада почеле

⁴ Стратешки, Република Србија показује посвећеност одрживом развоју и интеграцији еколошких и социјалних аспеката у финансијске стратегије. Усвојен је Оквир за одрживо финансирање, који представља стратешки документ усмерен на подршку пројектима са позитивним еколошким и социјалним утицајем. Овај оквир омогућава издавање зелених, социјалних и одрживих обвезница, чиме се обезбеђују средства за финансирање иницијатива које доприносе одрживом развоју земље. Оквир дефинише специфичне области у које ће се улагати средства прикупљена издавањем обвезница. Ове области обухватају обновљиве изворе енергије, енергетску ефикасност, одрживо управљање водама и отпадним водама, спречавање и контролу загађења, циркуларну економију, заштиту животне средине и биодиверзитета, као и одрживу пољопривреду.

да се воде као приход републичког буџета, а аргументи за укидање фонда били су повезани са ненаменским и нетранспарентним коришћењем средстава.

Након неколико година, крајем 2016. године, Влада Србије доноси одлуку о оснивању Зеленог фонда Републике Србије као буџетског фонда⁵. Нови фонд је имао задатак да прикупља средства намењена пројектима за заштиту и унапређење животне средине. Његово функционисање је почело од 1. јануара 2017. године, а средства су обезбеђивана кроз буџетске алокације, донације, кредите и друге јавне приходе. Увођење овог фонда било је део Закона о заштити животне средине, који је такође регулисао начин управљања и алокације средстава. У периоду 2017-2020, фонд је укупно располагао са 11.282.488.000 РСД. Упркос овим средствима, функционисање Зеленог фонда није било дуготрајно. Од 2021. године, Зелени фонд не постоји као ставка у националном буџету. Имајући ово у виду поставља се питање о дугорочној посвећености државе финансирању еколошких пројеката и подршке за Зелену транзицију.

Од 2020. године, ММСП имала су одређен приступ средствима Министарства привреде за подршку Зеленој транзицији. Министарство привреде спроводи низ програма који пружају подршку ММСП, али само су неки од њих имали значајнију улогу у овом процесу. Ови програми су били усмерени на унапређење енергетске ефикасности, побољшање еколошких аспеката производње и усклађивање са стандардима квалитета, што представља важан корак ка одрживом пословању и прилагођавању захтевима савременог тржишта.

Препоруке:

1. Реформа система наплате накнада: Постојећи обрачун накнаде за заштиту и унапређење животне средине не омогућава адекватну примену начела „загађивач плаћа“. Неопходно је да се **трошкови загађења интегришу у финансијске обавезе оних који загађују**, односно да се накнаде за емисију штетних материја диференцирају тако да више одражавају стварни утицај на животну средину. Ово подразумева **реформу система наплате накнада**. Могуће је увођење променљивих стопа које би се повећавале у зависности од количине и токсичности емисија. Неопходно је увести поуздан систем мерења емисија загађујућих материја у реалном времену, који би обезбедио тачне податке о емисијама, који би били основ за обрачун накнада (детаљније погледати на НАЛЕД, Анализа успешности фискалних инструмената у смањењу загађења - тренутно стање и предлог за реформу, доступно на <https://naled.rs/htdocs/Files/07055/Naknade-zivotna-sredina-predlog-reforme-dvolist-v2.pdf>).

2. Поновна активација Зеленог фонда: С обзиром на претходна искуства са **Зеленим фондом**, као и променљиве еколошке и економске околности, постоји изразита потреба за оживљавањем фонда и интегрисањем у структуру финансирања заштите животне средине у Србији, са приступом који обезбеђује транспарентност, наменско трошење средстава и учешће заинтересованих страна у процесу одлучивања. Зелени фонд би требало да се трансформише из буџетских ставки у механизме кофинансирања специфично намењених за финансирање пројеката заштите животне средине. Јасно дефинисање и стриктно наменско трошење прихода од зелених фондова омогућиће транспарентност и одговорност у управљању овим средствима.

⁵ Одлука о оснивању Зеленог фонда Републике Србије "Службени гласник РС", бр. 91 од 10. новембра 2016, 78/2017.

4 · СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА ОДАБРАНИХ ДЕЛАТНОСТИ ПРАРАЂИВАЧКЕ ИНДУСТРИЈЕ

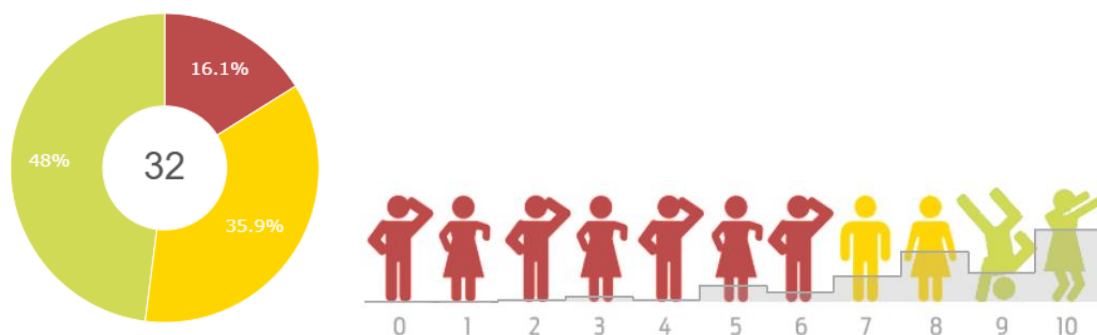
Перцепције предузећа из одабраних делатности прерађивачке индустрије о важностима зелених технологија и одрживости, показале су различите ставове, али и општу усмереност ка Зеленој транзицији. Резултат (Net Promoter Score - NPS)⁶ од 32 (у распону од -100 до +100) указује на позитивну перцепцију зелених технологија међу већином испитаника, са значајно већим бројем промотера у односу на критичаре (графикон 16, анкетно истраживање аутора, 2024). Резултати представљају солидну основу за даље активности на подизању свести, едукацији и широј примени зелених технологија.

Већина испитаника (**промотери**) дала је оцене 9 и 10, што указује на значајан степен прихватања зелених технологија као кључног елемента за будућност пословања. Ова предузећа већ примењују зелене праксе и препознају њихов потенцијал за унапређење пословних процеса, изградњу имиџа и повећање конкурентности.

Средња група, са оценама 7 и 8, чине **пасивна** предузећа која су свесна значаја одрживости, али зелени аспекти још увек нису међу њиховим приоритетима. Изазови као што су недостатак финансијских ресурса, знања или приступа технологијама, успоравају њихову Зелену транзицију.

Критичари, који дају оцене од 0 до 6, исказују скептицизам према зеленим технологијама, најчешће због перцепције високих трошкова или недовољно јасних директних користи. Недостатак информација такође доприноси оваквим ставовима.

Графикон 16 · Ставови ММСП по питању важности зелених технологија и одрживости (предузећа из одабраних делатности прерађивачке индустрије)

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Напомена: Резултати одговора на питање „Колико су важне зелене технологије и одрживост за ваше предузеће?” на скали од 1 до 10

3.5 · Свест о Зеленој агенди и њено разумевање

Свест о зеленим праксама у предузећима варира зависно од фактора као што су притисци тржишта, уштеде и регулаторни захтеви. Иако се примећује напредак у свести о Зеленој агенди, њено дубље разумевање и широка примена и даље представљају изазов. Истиче се потреба за циљаним програмима подршке и едукације за све делатности. Свест о Зеленој агенди међу микро, малим и средњим

⁶ Net Promoter Score (NPS) је мера важности зелених технологија за предузећа, заснована на њиховим одговорима на скали од 0 до 10. Предузећа која дају високе оцене (9-10) (промотери) сматрају ове теме кључним за своје пословање, док оне са ниским оценама (0-6) (критичари) не виде значај или имају резерве. Коначни NPS се добија одузимањем процента критичара од процента промотера, дајући јасну слику о општој перцепцији одрживости у пословном сектору.

предузећима у Србији варира у зависности од величине предузећа, регулаторних притисака у индустрији у којој послују и њихове тржишне оријентације - да ли су усмерени на локално тржиште или извоз.

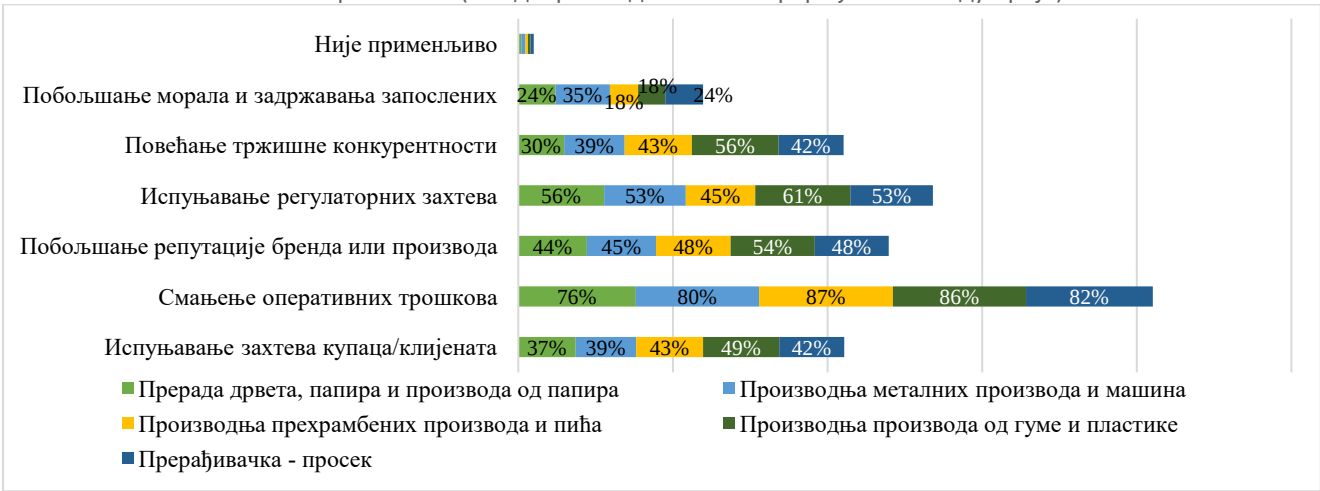
Величина предузећа: Већа предузећа развијају свеобухватније стратегије и боље су упозната са међународним еколошким стандардима, док мања предузећа често примењују базичне мере штедње енергије и управљања отпадом. Малим предузећима недостају ресурси за организовање тимског рада и разумевања целокупног процеса, те задатке у вези са заштитом животне средине обично препуштају појединцима, што отежава праћење резултата и усклађивање са захтевима одрживог развоја (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

Тржишна оријентација: Ниво свести је посебно изражен међу извозно оријентисаним предузећима и онима која су део ланца снабдевања за ЕУ, који имају боље разумевање концепата Зелене транзиције. Међународни купци значајно утичу на оријентацију предузећа ка одрживим технологијама како би испунили строге захтеве Европске уније, укључујући CBAM и друге регулаторне стандарде као што су захтеви везани за дужну пажњу у ланцу снабдевања и нове стандарде као што су ISO 14001, ISO 9001 и ISO 14067 за мерење и праћење емисија гасова са ефектом стаклене баште. Предузећа оријентисана на домаће тржиште се обично фокусирају на основне мере штедње и управљање отпадом, без дубљег разумевања ширег еколошког значаја (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије, интервју са представницима удружења за подршку пословању, интервју са представником банкарског сектора).

Регулаторни захтеви: Доминирају у делатностима са строжим прописима о заштити животне средине. Скоро све анализирани делатности наводе да су регулаторни стандарди значајан мотив, али се делатност производње производа од гуме и пластике истиче, где се 61% предузећа фокусира на испуњавање ових захтева. Значајан број предузећа и у дрвној индустрији је усмерен на регулаторну усклађеност (56%). Са друге стране предузећа из металског сектора (која извозе на ЕУ тржиште) уводе процедуре за праћење емисије угљен-диоксида и других еколошких показатеља како би испунили захтеве иностраних купаца и нових еколошких стандарда. Праксе су најчешће мотивисане захтевима међународних купаца и потребом за усаглашавањем са стандардима попут стандарда за CBAM и ESG извештавање.

Зелене праксе се, ипак, и даље, најчешће уводе у циљу смањења оперативних трошкова, што је потврђено код 82% предузећа из сектора прерађивачке индустрије (графикон 17, анкетно истраживање аутора, 2024). Додатни мотиви укључују задовољавање регулаторних захтева и унапређење корпоративне репутације, док је морал и задржавање запослених ретко примарни разлог.

Графикон 17 · Одговори на питање „Који су вам били главни циљеви за спровођење одрживих, зелених решења?“ (из одабраних делатности прерађивачке индустрије)

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Пример добре праксе у примени Зелене агенде и подизању еколошке свести у локалној заједници: „Као део глобалне групације која снажно подржава одрживост, наша компанија примењује смернице матичне фирме и инсистира на одговорном пословању у свим сегментима, укључујући екологију и Зелену агенду. Ово нас је мотивисало да покренемо иницијативу у сарадњи са партнером који преузима стаклени отпад, а која је усмерена на подизање еколошке свести у локалној заједници и постављање инфраструктуре за рециклажу стакленог отпада широм града. Наша акција има двоструки циљ: са једне стране, омогућавамо постављање инфраструктуре која ће олакшати сакупљање и рециклажу стакленог отпада, а са друге стране подстичемо локалну заједницу да учествује у одрживим праксама и развија свест о значају еколошке одговорности. Свест о Зеленој агенди у компанији константно се подиже кроз смернице матичне фирме, што се затим рефлектује на локалном нивоу, кроз пројекте који укључују и локално становништво.” (Фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Препоруке:

1. **Радити на подизању свести ММСП** из сектора прерађивачке индустрије информативним активностима и промоцијом успешних примера у пословању. Циљ **информативних кампања** је да подстакну ММСП на размишљање о увођењу одрживих пракси кроз показивање конкретних користи које зелене иницијативе доносе. Потребно је спровести кампање на националном и локалном нивоу, комбинујући различите медије и канале комуникације дизајниране за ефикасно преношење информација широком кругу предузећа. Кампање могу да представе конкретне предности зелених технологија и одрживих пословних пракси, као што су смањење трошкова пословања, већа оперативна ефикасност и побољшан имиџ код купаца. При промоцији, важно је нагласити да Зелена агенда није само инсталација соларних панела, што је најчешће асоцијација, већ обухвата шири спектар одрживих пракси, као што су увођење енергетски ефикасних технологија, управљање отпадом, оптимизација логистике, коришћење обновљивих извора енергије, итд.
2. **Представити конкретне примере успешних предузећа** која су већ увела зелене иницијативе. Успешни примери пружају мотивацију и показују да је увођење Зелене агенде изводљиво и исплативо. За ову сврху би се припремиле детаљне студије случаја које приказују специфичне кораке и резултате које су друга предузећа постигла кроз зелене праксе. Студије случаја би требало да буду доступне у облику брошура или онлајн материјала.

4.2 · Финансијска подршка и почетни трошкови

Недостатак финансијских средстава представља главну препреку за увођење одрживих пракси у прерађивачкој индустрији Србије. Иако су предузећа свесна дугорочних користи од зелених технологија, високи почетни и одржавајући трошкови ограничавају њихову примену, посебно код мањих фирми. Неопходне су додатне субвенције и пореске олакшице како би се убрзао процес Зелене транзиције.

Недостатак финансијских средстава представља кључну препреку за предузећа прерађивачке индустрије у Србији у вези са увођењем одрживих пракси. Око 60% предузећа се суочава са недостатком средстава, а у сектору производње прехранбених производа и пића, чак 76% предузећа наводи недостатак финансирања као основну препреку (графикон 18, анкетно истраживање аутора, 2024). Слични финансијски изазови присутни су у индустрији прераде дрвета, гуме и пластике, са 69% и 59% предузећа респективно, која наводе да имају ограничења у финансирању. Иако су предузећа свесна дугорочних користи од улагања у зелене технологије и одрживе праксе, 29% анкетираних предузећа истиче **високе почетне трошкове** као препреку. Значајни **трошкови одржавања и потреба за континуалним инвестицијама** такође представљају изазов. Редовно одржавање зелених технологија, замена опреме и праћење еколошких показатеља захтевају финансијска улагања, која су изазовнија за микро и мала предузећа са мањим буџетима (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије, интервју са представником удружења за подршку пословању).

Графикон 18 · Одговори на питање "Који су главни изазови са којима се ваша компанија суочава у имплементацији одрживих пракси?" (из одабраних делатности прерађивачке инд.)

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

ММСП је неопходна финансијска подршка за иницијално улагање у зелене технологије, што би смањило финансијски притисак на пословање и подстакло шире усвајање одрживих решења, али им је потребна подршка и за покривање трошкова одржавања барем у почетним фазама. **Осим улагања у обновљиве изворе енергије и енергетски ефикасна решења, потребна им је финансијска подршка за куповину опреме за производњу која има мањи еколошки отисак.**

Постоји **неусклађеност еколошких и финансијских политика** и потреба за увођењем фискалних мера и подстицаја, као што су субвенције и преференцијални услови за зелене производе, као неопходност за подстицање улагања у одрживе технологије (интервју са представником удружења за подршку пословању).

Банке у Србији активно подржавају Зелену транзицију кроз финансијске и техничке програме који омогућавају предузећима реализацију еколошких пројеката. Поред кредитних линија, у одређеним случајевима нуде и субвенције са 15–20% поврата средстава за улагање у зелене технологије, што представља значајан подстицај за предузећа (интервју са експертом за зелено финансирање, интервју са експертом за ESG стандарде у банкама). Поред капиталне подршке, банке пружају и техничку помоћ, укључујући саветовање, израду акционих планова и процену еколошког утицаја нових технологија. Оваква свеобухватна подршка помаже предузећима да лакше испуне критеријуме Зелене агенде, повећају своју дугорочну одрживост и постану конкурентнија на тржишту. Банке такође препознају своју улогу у креирању одрживих пословних модела, што доприноси ширењу одрживих пракси у целом привредном систему (интервју са експертом за ESG стандарде у банкама).

Препоруке:

1. Креирати финансијске подстицаје и субвенције које би помогле у смањењу почетних трошкова за набавку и инсталацију одрживих технологија. Програм субвенција за зелене технологије могао би да обухвати различите врсте подршке, укључујући **директне субвенције за куповину опреме**, као и **олакшице за увођење одрживих технологија**. Субвенције се могу реализовати кроз постојеће јавне

позиве Министарства привреде, као што је Јавни позив за доделу бесповратних средстава Програма развојна шанса - линија за прерађивачку индустрију и Програм за набавку опреме или кроз нове програме.

2. **Креирати пореске олакшице** за увођење зелених технологија. ММСП која имплементирају ове технологије могу имати **пореске олакшице** у виду:

- Мања стопа ПДВ-а или ослобађање од плаћања ПДВ-а на опрему која се користе за обновљиве изворе енергије као што су соларни панели и ветротурбине.
- Порески кредити за инвестирање у зелене технологије могу значајно смањити нето трошак инвестиција.
- Убрзана амортизација омогућава предузећима да брже амортизују трошак инвестиција у зелене технологије.
- Подстицаји за истраживање и развој у области зелених технологија, који укључују пореске олакшице и директне грантове.

3. **Креирати посебне програме подршке за енергетску ефикасност**, као кључну компоненту Зелене агенде, јер доноси двоструку корист, смањује оперативне трошкове и доприноси смањењу емисија гасова са ефектом стаклене баште. Програми подршке могу бити креирани за а) унапређење изолације и оптимизацију енергетских система; б) замену конвенционалне расвете са ЛЕД осветљењем; в) постављање система за обновљиве изворе енергије и г) постављање система за аутоматизацију и праћење потрошње енергије.

4. У нове програме финансирања могуће је **увођење специфичних критеријума** за вредновање поднетих захтева за подстицаје и субвенције, при чему би се посебан **акценат ставио на употребу зелених технологија**. Захтеви који укључују набавку "зелене" или „одрживе“ опреме, односно оне код које се покаже да је са нижим карбонским отиском, побољшаном енергетском ефикасношћу или технологијама које доприносе смањењу загађења воде, ваздуха и земљишта могли би бити **приоритетно оцењивани и носити већи број бодова**. Поред тога, за ове захтеве могу бити предвиђене **додатне финансијске погодности**, попут **ниже каматне стопе, дужег грејс периода** или **повољнијих услова отплате**, чиме би се подстакла њихова примена и убрзао процес Зелене транзиције у сектору ММСП. Такође, неопходно је подстаћи **умрежавање институција** приликом субвенционисања различитих програма, обједињавања средстава и усклађивања критеријума, како би се избегла фрагментација подршке, повећала ефикасност коришћења средстава и омогућила већа подршка пројектима са значајним утицајем на одрживи развој.

5. **Креирати подршку за истраживање и развој у области зелених технологија** је кључ за дугорочни успех Зелене агенде. Обезбеђивање грантова и повољних кредита за пројекте у области истраживања и развоја би охрабрило предузећа да улажу у креирање одрживих производа и процеса који могу побољшати њихову ефикасност и конкурентност на тржишту. Грантови за истраживање и развој могли би да покривају широк спектар активности, укључујући развој еколошки прихватљивих материјала, иновације у управљању енергијом, као и оптимизацију производних процеса ради смањења емисије гасова са ефектом стаклене баште.

4.3 · Систем управљања отпадом

Прерађивачка индустрија у Србији се суочава са озбиљним проблемима у управљању опасним отпадом због недостатка оператора, високих трошкова и сложених процедура, што угрожава и усклађеност са регулативом и пословање предузећа. Неусклађеност класификације отпада и административне препреке додатно отежавају циркуларну економију. Решавање ових изазова захтева оптимизацију процеса издавања дозвола операторима опасног отпада, и поједностављење административних процедура како би се побољшала ефикасност управљања отпадом.

Осим наведених изазова у управљању комуналног и амбалажног отпада, прерађивачка индустрија се суочава и са значајним проблемима у области управљања опасним отпадом, као и са неадекватном класификацијом отпада.

Управљање опасним отпадом представља велики изазов услед бројних системских, инфраструктурних и финансијских препрека. Идентификоване препреке не само да **угрожавају усклађеност са регулативом, већ повећавају и ризике по животну средину и здравље људи, истовремено финансијски оптерећујући предузећа и угрожавајући њихов опстанак.**

Један од кључних проблема јесте **недовољан број оператера који могу преузети и адекватно третирати опасан отпад.** Предузећа се у пракси често суочавају са великим тешкоћама у проналажењу оператера за одређене врсте отпадних материјала, док за поједине врсте опасног отпада уопште не постоји могућност збрињавања. Иако је на сајту Министарства за заштиту животне средине доступан списак регистрованих оператера, многи од њих нису у могућности да пруже услуге у складу са потребама тржишта, што додатно оптерећује систем управљања отпадом.

Ова ситуација приморава предузећа да **привремено складиште опасан отпад у својим постројењима, често прекорачујући законски дозвољене количине и рокове, што представља свесно кршење прописа.** Истовремено, ова пракса изискује **значајна финансијска средства за проширење складишних капацитета, што додатно оптерећује пословање предузећа.**

Недостатак домаћих капацитета за збрињавање опасног отпада приморава предузећа да **организују извоз оваквог отпада.** Међутим, извоз је изузетно скуп и сложен процес који захтева значајне ресурсе, додатно умањујући конкурентност домаћих предузећа.

Високи трошкови управљања опасним отпадом посебно погађају мање привредне субјекте, за које су стандарди често недостижни.

Додатни изазови јављају се у раду извозно оријентисаних предузећа, које подлежу строгим проверама својих партнера из ЕУ, који захтевају поштовање високих стандарда у области животне средине, укључујући управљање отпадом, у складу са ESG принципима. Немогућност испуњавања ових услова, услед недостатка домаћих решења за збрињавање опасног отпада, доводи домаћа предузећа у позицију да нису усаглашени са стандардима европских партнера, што не само да увећава трошкове и успорава пословање, већ и значајно угрожава опстанак домаћих компанија на захтевним тржиштима Европске уније. Овај проблем је нарочито изражен код компанија које послују у ланцима вредности ауто индустрије.

Неусклађеност у класификацији отпада у Србији проистиче из недовољно јасних критеријума за разликовање отпада од нуспроизвода и сложених административних процедура. Иако је листа отпада формално усклађена са европским стандардима, у пракси постоје недоследности у примени ЕУРАЛ кодова. Често се јављају различите интерпретације прописа, што доводи до неодговарајућег третмана материјала који би могли бити искоришћени. **Административне процедуре за утврђивање статуса нуспроизвода су дуготрајне и неефикасне,** што обесхрабрује привредне субјекте. Недовољни ресурси и капацитети локалних институција додатно усложњавају спровођење регулативе. Ова ситуација утиче на ефикасност система управљања отпадом и ограничава могућности за развој циркуларне економије (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

ИЗАЗОВ: Класификација отпада „У производњи папира суочавамо се с изазовима класификације отпада, посебно када је реч о папирним брикетима и специфичном муљу с високим енергетским садржајем, који имају потенцијал да буду коришћени као енергент. Део материјала тренутно користимо за загревање

својих објеката, али за вишкове тренутно плаћамо за њихово збрињавање. Идеја је била да се муљ и папирни брикети декларишу као нуспроизводи и пласирају на тржиште, чиме би предузеће остваривало приход и допринело заштити животне средине. Главни проблем је што нисмо у могућности да докажемо намеравану употребу нити можемо да пронађемо заинтересоване купце. Пелетари нису исказали интерес за папирне брикете, а муљ, иако делом коришћен у постројењима за биогаз, и даље има статус отпада. Класификација муља као нуспроизвода, уместо отпада, могла би значајно смањити трошкове предузећа, побољшати ефикасност ресурса и подстаћи примену циркуларне економије у овом сектору.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије).

Неусклађености у класификацији материјала између Србије и других земаља проузрокују додатне административне и финансијске трошкове. На пример, материјали који су у другим земљама означени као „нуспроизводи“ у Србији се третирају као отпад и захтевају додатну документацију. Такође, одређена амбалажа, иако формално није класификована као отпад, не може се раздвојити на компоненте због постојећих процедура. (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије)

ИЗАЗОВ: Прекогранични проблеми са класификацијом нуспроизвода и отпада: „Одређена ММСП из металског сектора суочавају се са проблемима због непознанице шта је отпад, а шта нуспроизвод, посебно приликом увоза отпадног алуминијума из Босне и Херцеговине. Иако је та врста алуминијума у БиХ проглашена нуспроизводом, царина у Србији га третира као отпад због тарифног броја, што уноси додатне компликације. Предузећа која увозе такву врсту алуминијума поседују документацију која потврђује да материјал више нема статус отпада, али царина захтева извештај о карактеризацији отпада. Овај документ није потребан за нуспроизводе, нити га је могуће прибавити у БиХ, јер тамо не постоји акредитована лабораторија за карактеризацију. Царина Србије, с друге стране, не дозвољава увоз барем дела робе у Србију ради спровођења карактеризације, што доводи до задржавања камиона на граници. Последице овакве ситуације укључују кашњења у производњи, повећање трошкова за складиштење и транспорт, као и финансијски притисак на предузећа.” (фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Историјски отпад: Приватизована предузећа суочавају се са још једним специфичним проблемом – збрињавањем историјског отпада, јер нове власничке структуре често одбијају одговорност за наслеђени отпад, што ствара потешкоће у проналажењу решења за његово уклањање.

Препоруке:

1. **Оптимизација процеса издавања дозвола за оператере опасног отпада** је неопходна како би се смањило време чекања, повећале квоте и олакшале административне процедуре. Поједностављење ових процеса треба да укључи транспарентне критеријуме за процену, као и бољу координацију између надлежних институција. На овај начин, подстицао би се већи број оператера да уђу у систем управљања опасним отпадом, чиме би се значајно побољшала укупна ефикасност овог сектора.
2. Неопходно је **поједностављење административних процедура** у вези са одређивањем нуспроизвода, уз ослањање на добре праксе из ЕУ. Неке земље ЕУ су успоставиле ефикасније системе који укључују јасније критеријуме, унапред дефинисане листе нуспроизвода, као и скраћене поступке за одобравање. На пример, Италија и Холандија су развиле приступе који омогућавају брже доношење одлука кроз секторске водиче и критеријуме који су унапред утврђени за поједине индустрије. Немачка примењује транспарентне процедуре засноване на техничким спецификацијама и здравствено-еколошким стандардима, чиме се убрзава административни процес.

4.4 · Стручна подршка и едукација

ММСП у Србији истичу потребу за специјализованим обукама и стручном подршком како би се припремили за захтеве Зелене агенде, укључујући енергетску ефикасност, управљање отпадом и ESG и СВAM извештавање и у оквиру GHG протокола. Недостатак ресурса отежава мањим предузећима усклађивање са регулативом, па су дигиталне платформе, консултантске услуге и приступ софтверским алатима кључни за њихову трансформацију. Развој свеобухватног информативног центра и субвенционисаних услуга подршке могао би значајно олакшати примену одрживих пракси и повећати конкурентност предузећа.

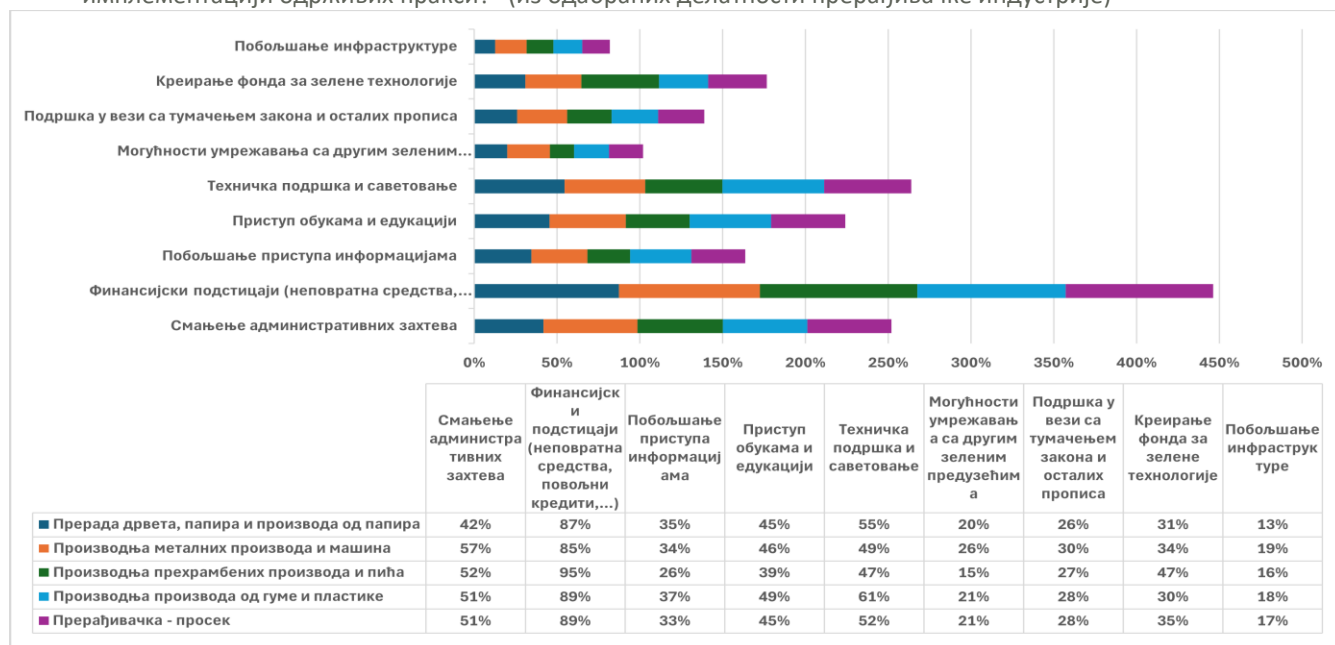
ММСП у Србији истичу **значај специјализованих обука и стручне подршке** за успешно усвајање захтева Зелене агенде, како би се на време припремили за будуће захтеве, чак и ако тренутно нису директно погођени. Ова потреба за додатним знањем наглашава важност **проактивног приступа у усклађивању са европским стандардима**. Обуке би требало да покрију кључне области као што су енергетска ефикасност, управљање отпадом и принципи циркуларне економије. Предузећима су потребне и обуке које комбинују теоријску едукацију и практичну подршку, укључујући помоћ у изради ESG извештаја и попуњавању сложених формулара у оквиру СВAM и GHG протокола. Међутим, због ограничених ресурса, већина микро и малих предузећа нема капацитете за формирање тимова посвећених овим темама, што чини приступ стручњацима и консултантима кључним за њихову успешну трансформацију. Предузећа, посебно средња, истакли су веома позитивну улогу Привредне коморе Србије (ПКС) (нарочито Responsible Business Hub-a) у пружању обука и помоћи при изради CO₂ отиска уз подршку ангажованих консултаната, као и у припреми СВAM извештаја. Као битну подршку, истичу се и додатне едукације у овим областима, с обзиром на то да је очигледно да ће се листа обухваћених сектора у домену СВAM-а ширити (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

Истакнута је и потреба за **платформама за размену знања и искустава**, које би олакшале учење из примера добре праксе и подстакле шире усвајање зелених иницијатива. Дигиталне платформе и алати могли би значајно убрзати размену података и олакшати приступ информацијама о доступним програмима подршке, субвенцијама и актуелним трендовима у Зеленој економији (интервјуи са представницима удружења за подршку пословању).

Анкетно истраживање потврђује ове налазе: 52% испитаних предузећа наводи да им је неопходна техничка помоћ и саветовање, док 45% истиче значај обука и едукације (графикон 19, анкетно истраживање аутора, 2024). Такође, предузећима су потребне обуке које комбинују теоријску едукацију и практичну подршку, укључујући помоћ у изради ESG извештаја и попуњавању сложених формулара (интервјуи са представницима удружења за подршку пословању).

Графикон 19 · Одговор на питање „Која врста подршке би била најкориснија за вашу компанију у имплементацији одрживих пракси?“ (из одабраних делатности прерађивачке индустрије)

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Предузећа истичу и недостатак приступа алатима и софтверу за праћење емисија, анализу карбонског отиска и извештавање о еколошким показатељима. Ови ресурси су неопходни за испуњавање регулаторних захтева, али многим предузећима недостаје приступ оваквим решењима (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

Препоруке:

1. **Побољшање едукације и приступа информацијама**, како би се омогућило ММСП-има да боље разумеју концепт одрживог пословања и лакше приступе неопходним ресурсима и знању. Неопходно је креирање **приступачних, али специфичних едукативних програма** у виду бесплатних или субвенционисаних радионица и онлајн курсева, како би се предузећима пружила могућност да се упознају са свим аспектима Зелене агенде. Иако је до сада било доста радионица на различите теме из области Зелене агенде, предузећа сматрају да су оне креиране ради задовољавања форме, те да на њима не стичу практична знања. Радионице би, уместо генеричких савета и формалних инструкција, требало да садрже конкретне и практичне смернице о одређеној теми. Могле би се одржавати на локалном и националном нивоу, у сарадњи са стручним организацијама и локалним агенцијама, како би се обезбедила доступност обуке широм Србије.

2. Поред обука, потребно је **обезбедити конкретне ресурсе, попут приручника и водича**, који објашњавају стандарде и најбоље праксе у Зеленој агенди. Ови приручници би били писани на приступачан начин, са конкретним примерима примене у различитим индустријама, како би предузећа могла да стекну практично знање.

Све информације о Зеленој агенди могу бити интегрисане у информативни центар који би био доступан на онлајн платформи. Платформа би пружала предузећима приступ ажурираним подацима о зеленим стандардима, регулативи, финансијским подстицајима и доступним обукама. Оваква пракса је била присутна у ЕУ, нарочито у погледу регулативе, будући да је до недавно била активна платформа Fit for

Future⁷, иницијатива ЕУ осмишљена за поједностављење и побољшање ефикасности законодавства ЕУ, како би се оно боље прилагодило будућим изазовима. Примери добре праксе у Србији већ постоје. Responsible Business Hub (RBH) платформа ПКС (<https://responsiblebusinesshub.pks.rs>) је сервисни центар који има циљ да побољша способност приватног сектора да разуме и примени нове одрживе стандарде, посебно у контексту Закона о дужној пажњи у ланцима снабдевања. RBH пружа бесплатне услуге подршке, укључујући индивидуалне курсеве и обуке, како би предузећима помогао да интегришу процесе дужне пажње у своје пословање. Ове активности укључују обуке на тему управљања угљеником, енергетске ефикасности и дубинске анализе људских права, које су значајно допринеле унапређењу капацитета српских предузећа за одговорно пословање. Такође, платформа за циркуларну економију Србије (<https://circulareconomy-serbia.com>) пружа подршку предузећима у примени циркуларних модела пословања, омогућавајући им да боље разумеју принципе циркуларне економије и интегришу их у своје пословање.

Међутим, будућа онлајн платформа би требало да буде још обухватнија, са могућношћу интеграције или надоградње постојећих платформи попут RBH и Circular Economy Serbia. Надоградња би могла укључити шири спектар података, алата и услуга, како би платформа постала свеобухватан центар за подршку Зелене агенде. Она би обухватала не само ресурсе за циркуларну економију и друштвено одговорно пословање, већ и ажуриране информације о финансијским подстицајима, регулативи, стандардима, као и могућности за едукацију и консултантску подршку. Један од кључних аспеката у овој фази је сарадња са индустријским удружењима, попут ПКС, која има значајну улогу у организовању додатних едукација и пружању савета.

3. Омогућавање бесплатних или субвенционисаних консултантских услуга за ММСП за теме у вези са Зеленом агендом. Ове услуге би укључивале стручне савете о специфичним темама, као што су енергетска ефикасност и управљање ресурсима, као и периодичне радионице које би пратио развој нових регулатива и трендова у одрживом пословању. Такође, укључивале би и подршку за **ESG** и **CBAM** извештавање и у оквиру **GHG** протокола. Предузећа осећају несигурност у вези с прецизним прорачунима угљеничног отиска, због чега им је потребна додатна подршка и смернице. Додатна брига је колико ће то финансијски оптеретити само предузеће, колико ће то оптеретити процесе у предузећима, да ли ће захтевати запошљавање нових лица, да ли ће имати капацитета да сами спроведу израчунавање, колико ће се одразити на цену коштања производа, итд.

4.5 · Имплементација зелених пракси

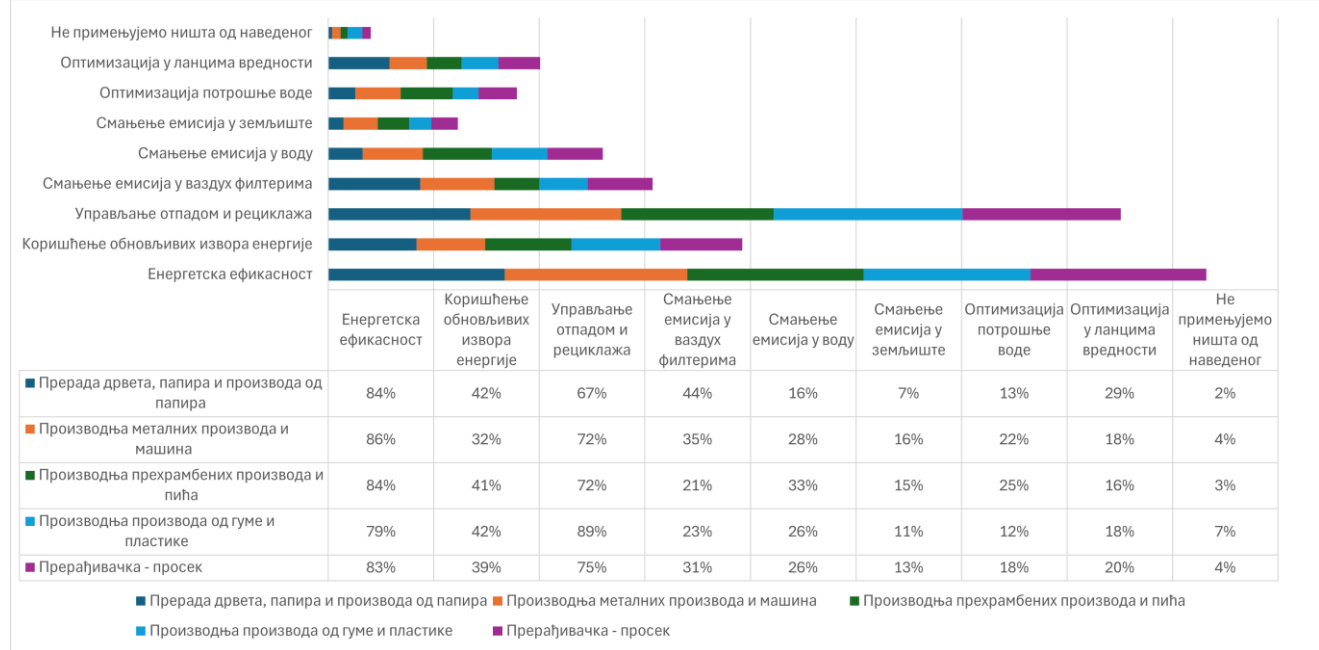
Зелена транзиција у Србији је у раној фази, при чему је увођење зелених технологија углавном мотивисано економском одрживошћу и регулаторним захтевима, а не стратешком визијом одрживости. Предузећа примењују основне мере попут енергетске ефикасности и управљања отпадом, док сложеније иницијативе остају ограничене због финансијских и структурних изазова. Овакав приступ је типичан за

⁷ Fit for Future (F4F) Platform је била иницијатива Европске комисије која је имала за циљ да поједностави и побољша регулаторни оквир ЕУ, чинећи га погоднијим и ефикаснијим за будуће изазове. Основана је 2020. године као део ширег програма „Боља регулатива“ (Better Regulation), са идејом да се смање административни трошкови, унапреди регулатива и подрже циљеви Зелене агенде и дигиталне трансформације. Функционисала је до октобра 2024. године. F4F платформа је окупљала експерте, представнике држава чланица ЕУ, предузећа, организације цивилног друштва и стручњаке из различитих сектора како би заједнички анализирали постојеће прописе и предложили измене за њихово поједностављење. Фокус је био на осигуравању да регулатива буде усклађена са савременим потребама, да се подрже иновације и олакшава транзицију ка зеленијој и дигиталнијој економији. На платформи су анализирали постојећи закони и политички, идентификована оптерећења која се могу смањити, и дате препоруке како прилагодити прописе тако да остану релевантни у будућности. Доступно на: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-less-costly-and-future-proof/fit-future-platform-f4f-2021-2024_en

економије у почетним фазама транзиције, где је подршка за дубљу еколошку трансформацију и даље недовољна.

Повећање енергетске ефикасности један је од најзаступљенијих облика зелених пракси, коју примењује 83% предузећа из анализираних делатности прерађивачке индустрије (графикон 20, анкетно истраживање аутора, 2024). Предузећа уводе топлотне пумпе, побољшавају изолацију, прелазе на енергетски ефикасне системе осветљења и унапређују производне процесе како би смањила потрошњу енергије и укупне трошкове. Прелазак на чистије изворе енергије такође постаје све заступљенији. Неки производни погони су заменили традиционална горива природним гасом или биомасом. Ово је посебно важно у индустријама које могу применити ефикасне технологије сагоревања и тиме додатно унапредити своју енергетску ефикасност. Поред тога, поједина предузећа инвестирају у обновљиве изворе енергије, најчешће у соларне панеле, како би смањила зависност од традиционалних енергената (39%).

Графикон 20 Одговори на питање „Да ли ваша компанија имплементира неке од пракси за које се сматра да су зелене, односно одрживе?“ (из одабраних делатности прерађивачке инд.)

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Пример добре праксе: Одрживо решење кроз високу енергетску ефикасност и елиминацију фосилних горива – ”Примарни фокус компаније је на високом квалитету производа, поузданости и безбедности. У погледу одрживости, компанија је постигла високу енергетску ефикасност кроз коришћење соларних панела и топлотних пумпи. Овај приступ омогућава оптималну расподелу топлоте и енергије, како у производним халама, тако и у пословним просторијама, обезбеђујући енергетски ефикасно грејање зими и хлађење лети. Овај модел је одрживо решење које смањује негативан утицај на животну средину, елиминишући фосилна горива и обезбеђујући максималну циркуларност топлотне енергије.” (Фокус група са представницима прерађивачке индустрије).

Селекција и сортирање отпада постаје све чешћа пракса у малим и средњим предузећима, посебно у прерађивачкој индустрији, коју имплементира 75% предузећа. Концепт циркуларне економије постепено добија на значају, а нека предузећа већ примењују стратегије поновне употребе материјала и интерне рециклаже како би смањила укупну потрошњу ресурса и количину отпада. Међутим, проблеми у инфраструктури и недовољна подршка јавних комуналних служби често отежавају њену ефикасну примену.

Уградња филтера и пречишћивача представља једну од кључних мера за смањење загађења у производним погонима. Док су поједине индустрије, попут металске, прехранбене и производње амбалаже, већ започеле имплементацију ових технологија, њихова шира примена је ограничена финансијским и техничким изазовима. Осим филтера за ваздух, поједина предузећа инвестирају и у системе за пречишћавање отпадних вода како би испунила међународне стандарде и захтеве купаца.

Извозно оријентисана предузећа у све већој мери уводе **процедуре за праћење емисије угљен-диоксида и других еколошких показатеља** како би испунила захтеве страних купаца и нових еколошких стандарда, укључујући СВМ и ESG извештаје. Ово указује на то да је одрживост постала важан фактор конкурентности на међународном тржишту, што ће утицати на даље унапређење зелених пракси у домаћем привредном сектору.

Пример добре праксе: Проактивно мерење емисија као припрема за усклађивање са СВМ регулативом „Иако тренутно не извозимо на тржиште Европске уније, свесни смо да наши производи спадају у групу на коју би се примењивала СВМ регулатива уколико бисмо започели извоз. Због тога смо одлучили да проактивно уведемо редовно мерење емисија гасова са ефектом стаклене баште, како бисмо били унапред припремљени за будуће еколошке захтеве и усаглашени са стандардима ЕУ. Овај корак нам омогућава да идентификујемо области у којима можемо додатно побољшати своје перформансе и да постепено развијемо стратегије за смањење угљеничног отиска. Тако значајно смањујемо потенцијалне трошкове прилагођавања ако усклађеност са СВМ регулативом постане обавезна.” (Фокус група са представницима прерађивачке индустрије)

Предузећа која су извозно оријентисана указују на значај **усклађености са еколошким стандардима Европске уније**, попут СВМ-а, који ће у блиској будућности имати велики утицај на трговину. Иако предузећа препознају неопходност прилагођавања овим стандардима, већина ММСП нема капацитете за њихову имплементацију, што их доводи у неповољан положај на европским тржиштима. Предузећа у металском сектору истичу проблеме са тумачењем и применом међународних стандарда, као што су захтеви за израчунавање емисија (нарочито Score 3)⁸. Овај процес често укључује ангажовање скупих консултаната због недостатка домаће подршке (фокус групе са представницима прерађивачке индустрије).

⁸ Score 3 представља све индиректне емисије гасова са ефектом стаклене баште које настају у ширем ланцу вредности једне компаније, али ван њене директне контроле, које укључују, на пример, емисије од производње купљених сировина, транспорт и дистрибуцију, коришћење и одлагање производа, пословна путовања и сл.

5 · СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА СЕКТОРА ТУРИЗМА

Перцепције предузећа о важности зелених технологија и одрживости у туризму указује на позитиван став према овим технологијама, са значајним бројем предузећа који већ примењују одрживе праксе. Резултат од 69⁹ (у распону од -100 до +100) указује на изузетно високу позитивну перцепцију зелених технологија у просеку. Ови резултати представљају солидну основу за даље активности на подизању свести, едукацији и широј примени зелених технологија (графикон 21, анкетно истраживање аутора, 2024).

Промотери у туризму су предузећа која су већ увела неке зелене технологије у своје пословање, укључујући смештајне капацитете који користе соларну енергију, системе за рециклажу отпада, енергетски ефикасну опрему или еколошки сертификоване пословне процесе. Препознају да одрживи туризам не само што доприноси заштити животне средине, већ побољшава њихов имиџ, привлачи еколошки свесне госте и повећава конкурентност на тржишту.

Пасивна предузећа у туризму су свесна значаја одрживости, али зелени аспекти још увек нису међу њиховим приоритетима. Ова група често укључује мање смештајне објекте, сеоске туристичке дестинације или породичне пансионе који имају ограничене финансијске ресурсе, знања или приступ технологијама. Иако су свесни да би одрживе праксе могле донети дугорочне користи, имају бројне изазове у имплементацији.

Критичари у туризму су предузећа која показују скептицизам према зеленим технологијама. То су мањи бизниси који сматрају да су трошкови имплементације превисоки или да зелене праксе не доносе директне пословне користи. Недостатак информација о доступним подстицајима и дугорочним предностима одрживог туризма такође доприноси овом скептицизму.

Графикон 21 · Ставови ММСП по питању важности зелених технологија и одрживости (сектор туризма)

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Напомена: Резултати одговора на питање „Колико су важне зелене технологије одрживост за ваше предузеће?” на скали од 1 до 10

5.1 · Свест о Зеленој агенди и њено разумевање

Свест о Зеленој агенди у туристичком сектору Србије варира у зависности од величине предузећа и тржишне оријентације, при чему велики хотели у међународним ланцима предњаче у примени одрживих пракси, док мањи објекти често немају довољно информација и подршке. Страни туристи подстичу примену зелених стандарда, али домаћи гости ретко захтевају одрживе праксе, што смањује мотивацију угоститеља за инвестиције у зелене иницијативе. Главни покретач за усвајање еколошких мера је

⁹ За детаље видети фусноту 6

смањење оперативних трошкова, док недовољна контрола и ниске казне често доводе до непоштовања регулатива. Свест о Зеленој агенди и њено разумевање међу привредним субјектима који пружају туристичке услуге у Србији варира у зависности од величине објекта, тржишне оријентације, туристичке делатности и захтева тржишта.

Величина предузећа: Привредни субјекти из делатности смештаја, пре свега велики хотели у власништву међународних ланаца морају да поштују ESG стандарде због корпоративних правила и очекивања страних гостију. Обавезе укључују успостављане система за управљање отпадом, рециклажу и уштеду енергије (интервју са представником хотелске индустрије). Мањи хотели и други смештајни објекти нису добро информисани о циљевима и значају Зелене агенде, те често доживљавају ове иницијативе као додатно финансијско оптерећење, а не као прилику за унапређење пословања. Њима недостаје структурна подршка и конкретно разумевање Зелене агенде. (фокус групе са представницима туризма)

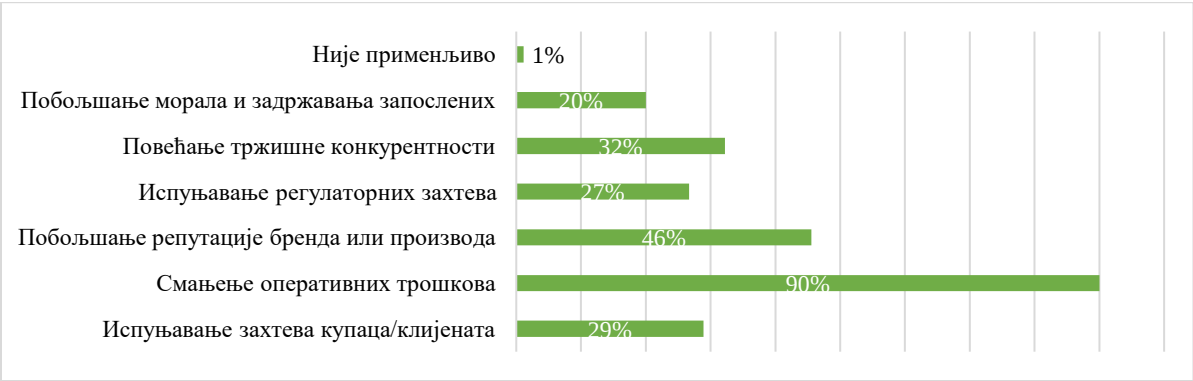
Тржишна оријентација: Страни туристи чешће траже одржива решења и позитивно реагују на објекте који примењују зелене праксе, док код домаћих туриста захтеви у вези са одрживим праксама скоро да не постоје (фокус групе са представницима туризма). Домаћи туристи, који су мање склони да траже еколошке опције, не пружају довољно мотивације угоститељима да инвестирају у зелене праксе. Побољшање репутације брэнда (46%), повећање тржишне конкурентности (32%) и испуњавање захтева купаца и клијената (29%) представљају значајне мотивационе факторе у туризму. Ови подаци одражавају утицај очекивања страних туриста, који све чешће вреднују еколошке стандарде (графикон 22, анкетно истраживање аутора, 2024).

Туристичка делатност: У сектору смештаја, већа свест о Зеленој агенди приметна је код већих објеката који су усмерени на стране туристе док у делатности припремања и послуживања хране и пића свест скоро да не постоји. Објекти у руралним областима, најчешће појединачни пружаоци угоститељских услуга у руралном туризму, углавном нису формално упознати са концептом Зелене агенде. Међутим, у својим свакодневним активностима, они несвесно примењују одрживе праксе које су у корену њихових локалних обичаја и које диктирају економске потребе, као што је коришћење локално узгајаних производа и увођење обновљивих извора енергије попут соларних панела (интервју са доносиоцем одлука у области туризма, фокус групе са представницима туризма). Угоститељи имају изузетно ниску свест о принципима Зелене агенде и одрживости које се односе искључиво на испуњавање регулаторних захтева. Често, не испуњавају ни законом прописане обавезе.

ИЗАЗОВ: Ниске казне и недостатак инспектора „Власник сам ресторана и упознат сам са законским обавезама о правилном одлагању уља. До пре неколико година, имали смо уговор са оператером за сакупљање отпадног уља, који нам је инсталирао специјалну посуду. Овај систем је функционисао док посуда није оштећена, а оператер затим није био заинтересован да потпише нови уговор јер им се више не исплати сарадња са нама због смањеног обима искоришћеног уља који сакупљамо. Упркос потрази, нисмо успели да нађемо другог оператера који би преузео ту обавезу.” (Власник ресторана није желело да се изјасни како сада решавају проблем искоришћеног уља). „Суочен са проблемом, свестан сам ризика од казни, али због ретких инспекција и ниског износа казни, одлучио сам да преузем ризик. Што се тиче других зелених решења, штедљиве чесме су скупе за инсталацију, а вода је јефтина, па ми се не чини да би то било економски оправдано. Што се тиче органског отпада, нисмо успели да пронађемо оператере, па смо приморани да га одлажемо као обичан отпад. Фокусирамо се само на смањење потрошње струје кроз енергетску ефикасност. Знам да мој избор можда није најодговорнији, али у тренутним пословним условима понекад је изузетно тешко у потпуности поштовати све прописе без адекватне подршке и реалних алтернатива које би омогућиле лакше усаглашавање са законом.” (фокус група са представницима туризма)

Смањење оперативних трошкова је најчешћи мотив, који чини 90% одговора, што је у складу са налазима да је свест о Зеленој агенди код многих туристичких објеката углавном фокусирана на енергетску ефикасност и уштеду ресурса (графикон 22, анкетно истраживање аутора, 2024).

Графикон 22 · Одговори на питање "Који су вам били главни циљеви за спровођење одрживих, зелених решења?" – туризам

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Препоруке:

- Развити едукативне и информативне кампање** којима би се подигла свест о значају Зелене агенде међу ММСП у туризму. Организовати радионице, вебинаре и обуке намењене мањим хотелима и другим смештајним објектима у овом циљу. Развити приручнике и онлајн платформе које ће једноставним језиком објаснити значај и корист примене одрживих пракси. Представити конкретне примере успешних пракси.
- Покренути кампање** које промовишу важност избора еколошки одговорног понашања, које могу укључивати рекламе, интернет кампање и информативне брошуре. На пример, едукативне кампање које наглашавају значај очувања природе и смањење пластичног отпада у туристичким дестинацијама могу допринети да домаћи гости стекну свест о значају одрживог туризма и чешће бирају смештаје који примењују зелене праксе.
- Увести критеријуме који се односе на одрживи или зелени туризам у процес категоризације туристичких објеката.** Ови критеријуми би могли укључивати примену обновљивих извора енергије, одрживо управљање отпадом, коришћење енергетски ефикасних система, као и промоцију локалних и еколошки одговорних производа. Увођењем оваквих критеријума подстакло би се усвајање одрживих пракси у туризму, повећао би се број еколошки одговорних туристичких објеката и унапредио имиџ Србије као зелене туристичке дестинације.
- Унапређење имплементације регулаторног оквира** и његова доследна примена нарочито у угоститељским објектима, укључујући чешће и строже инспекцијске надзоре.

5.2 · Финансијска подршка и почетни трошкови

Недостатак финансијских средстава и високи почетни трошкови главне су препреке за ММСП у сектору туризма у имплементацији одрживих решења, при чему 65% предузећа наводи ово као кључни изазов. Недоступност субвенција и повољних кредита додатно отежава улагања у енергетски ефикасну опрему и обновљиве изворе енергије. Финансијски подстицаји, као што су субвенције, повољни кредити и пореске олакшице, могли би значајно подржати модернизацију туристичке инфраструктуре, побољшати одрживост сектора и унапредити атрактивност туристичких дестинација.

Недостатак финансијских средстава и високи почетни трошкови представљају најзначајније изазове због којих ММСП из сектора туризма не имплементирају "зелена" решења. Недостатак финансијских средстава наводи 65% ММСП, док су високи почетни трошкови имплементације главна препрека за 37% ММСП из туризма (графикон 23, анкетно истраживање аутора, 2024). У туристичком сектору, којим доминирају микро и малим објектима, недоступност субвенција и повољних кредита додатно усложњава ситуацију. Високе почетне инвестиције у енергетски ефикасну опрему и технологије захтевају не само значајна почетна улагања, већ и континуиране трошкове одржавања и надоградње. На пример, системи за управљање енергијом, соларни панели или термоизолација захтевају финансијску стабилност коју већина микро и малих предузећа нема. Без адекватне подршке, овај финансијски терет често постаје препрека за транзицију ка одрживим праксама (интервју са представником удружења из туризма).

Графикон 23 · Одговори на питање "Који су главни изазови са којима се ваша компанија суочава у имплементацији одрживих пракси?" - туризам

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Мере попут једнократних субвенција или кредита са повољним условима (ниске каматне стопе, дужи рок отплате) омогућиле би предузећима да инвестирају у одрживе технологије. На пример, постављање соларних панела, топлотних пумпи или ЛЕД расвете значајно би смањило зависност од традиционалних извора енергије и оптимизовало оперативне трошкове.

Реконструкција и модернизација постојеће туристичке инфраструктуре у складу са зеленим стандардима представљају кључан корак ка остварењу одрживог туризма на националном нивоу и унутар појединачних туристичких дестинација. Улагања у термоизолацију, замену старих инсталација, енергетски ефикасне системе, као и увођење система за рециклажу отпада и управљање водним ресурсима, значајно би допринела смањењу укупног еколошког отиска сектора. На нивоу туристичких дестинација, овакве мере могу унапредити не само енергетску ефикасност већ и квалитет услуга, чиме се подиже атрактивност дестинације и задовољство посетилаца (интервју са представником хотелске индустрије).

Препоруке:

- Креирати финансијске подстицаје и субвенције** прилагођене ММСП у туризму. Програм субвенција могао би да обухвати различите врсте подршке, укључујући **директне субвенције за увођење одрживих технологија** и то за инвестиције у енергетски ефикасне технологије (топлотне пумпе, ЛЕД расвету и друге системе за уштеду енергије), обновљиве изворе енергије и системе за управљање органским отпадом.
- Подржати укључивање туристичког сектора** у постојеће програме финансирања и подстаћи **умрежавање институција** приликом субвенционисања различитих програма, обједињавања средстава и

усклађивања критеријума, како би се избегла фрагментација подршке, повећала ефикасност коришћења средстава и омогућила већа подршка пројектима са значајним утицајем на одрживи развој.

3. Како би се актуелни подстицаји Министарства туризма и омладине ("Средства подстицаја за рурални туризам") усмерили ка подржавању модернизације угоститељских објеката у складу са принципима одрживог туризма, могуће је **увести посебан критеријум** "допринос модернизацији у складу са принципима одрживог туризма" са тежинским коефицијентом. Овај критеријум би вредновао: коришћење обновљивих извора енергије (соларни панели, топлотне пумпе), увођење мера енергетске ефикасности (изолација, прозори, расвета), управљање отпадом (рециклажа, компостирање, смањење пластике), коришћење одрживих и еколошки прихватљивих грађевинских материјала, увођење паметних технологија за оптимизацију потрошње воде и енергије.

4. **Креирати пореске олакшице** за ММСП у туризму која имплементирају одрживе технологије

- Мања стопа ПДВ-а или ослобађање од плаћања ПДВ-а на опрему за енергетску ефикасност и обновљиве изворе енергије.
- Порески кредити за инвестирање у зелене технологије могу значајно смањити нето трошак инвестиција.

5. **Креирати посебне програме подршке за енергетску ефикасност**, као кључну компоненту Зелене агенде, јер доноси двоструку корист, смањује оперативне трошкове и доприноси смањењу емисије гасова са ефектом стаклене баште. Погледати препоруку 3 у делу 4.2.

5.3 · Систем управљања отпадом

Неадекватна имплементација прописа, лоша инфраструктуре и недостатак подршке за управљање отпадом приморава туристичке објекте да одређени отпад одлажу без могућности рециклирања, што угрожава одрживост дестинација. Ово доводи до нагомилавања отпада, деградације пејзажа и смањења атрактивности туристичких локација, негативно утичући на локалну економију.

Неодређене законске обавезе и слаба имплементација прописа о одвајању и управљању отпадом стварају несигурност за туристичке објекте који желе да примене зелене праксе. Недостатак рециклажних центара и неефикасно управљање отпадом приморавају хотеле и ресторане да сав отпад одлажу у заједничке контејнере, без могућности рециклирања. Мањи број ЛС поседује добро развијене системе, док већина и даље нема адекватну инфраструктуру. У руралним и мање развијеним подручјима, слаба подршка комуналних предузећа и нерегуларан одвоз отпада доводе до гомилања смећа, угрожавања природе и смањења атрактивности туристичких дестинација.

Иако постоје прописи о обавези одвајања органског отпада, у пракси често **недостају адекватна инфраструктура** и подршка за његово правилно збрињавање. Решења попут компостирања или биоразградње ретко су доступна кроз комунална предузећа, што приморава објекте да органски отпад третирају као обичан. Додатно, високи трошкови успостављања система за управљање органским отпадом и недостатак подстицаја представљају озбиљне препреке за увођење таквих система у хотелима и ресторанима, што утиче на целокупну атрактивност и одрживост туристичких дестинација (фокус групе са представницима туризма, интервју са представником удружења из туризма).

ИЗАЗОВ: Изостанак системског приступа у управљању великим отпадним материјалима и електронским отпадом у хотелијерству - „Као хотел који редовно улаже у унапређење својих смештајних капацитета, сусрећемо се са изазовом збрињавања великих отпадних материјала и електронског отпада. Због димензија и хигијенских стандарда, стари душеци нису прикладни за донацију домовима, болницама и слично. Без одговарајућег система за одлагање, рециклажу или преусмеравање, ти предмети углавном завршавају на депонијама. Електронски отпад представља посебан проблем, јер у

одсуству локалних оператора и система за рециклажу великих предмета, суочени смо са гомилањем, што није у складу с нашим принципима одрживог пословања. Оваква ситуација нам онемогућава пословање у складу са циљева одрживог развоја и принципима Зелене агенде.“ (фокус група са представницима туризма).

Последице за туристичке дестинације су озбиљне: нагомилани отпад нарушава природни амбијент, деградира пејзаж и загађује воду и земљиште, што директно смањује њихову атрактивност. Негативан имиџ прљаве и неодрживе дестинације одбија туристе, нарочито оне који преферирају еколошки прихватљиве локације. То доводи до пада броја посета, смањења прихода и слабијег развоја локалне привреде.

Препоруке:

1. **Побољшати инфраструктуру за управљање отпадом, препорука 2 у делу 3.3.** Улога локалних самоуправа у имплементацији Зелене агенде.
2. **Омогућити успостављање инфраструктуре за компостирање и биоразградњу органског отпада,** уз јачање улоге комуналних предузећа у том процесу. Препорука је да се креирају подстицаји за примену одрживих решења за управљање органским отпадом.

5.4 · Стручна подршка и едукација

Сектору ММСП у туризму је неопходна стручна подршка и едукација, као и практична подршка у примени зелених технологија, као и јасне смернице за испуњавање еколошких стандарда.

Недостатак техничке подршке и стручног саветовања представља значајан изазов за ММСП у туризму, нарочито у мањим градовима и руралним областима, где је приступ квалификованим стручњацима ограничен. Овај проблем наводи 56% анкетираних привредних субјеката (графикон 24, анкетно истраживање аутора, 2024). Предузећима је неопходна стручна помоћ и практична подршка у примени зелених технологија, као и јасне смернице за испуњавање еколошких стандарда. Иако су побољшање приступа информацијама (39%) и приступ обукама и едукацији (42%) ранжирани нешто ниже, они и даље представљају значајне области за унапређење.

Недостатак знања и стручности за примену напредних зелених технологија представља значајан изазов за ММСП у туризму, нарочито у мањим градовима и руралним областима. Овај проблем наводи 26% анкетираних предузећа из овог сектора (графикон 23, (страна 47), анкетно истраживање аутора, 2024), што указује на потребу за циљаним програмима подршке. Недостатак кадрова не само што отежава инсталацију одрживих решења, већ и одржавање постојећих система, што утиче на континуитет одрживих пракси. Ова ситуација додатно компликује примену Зелене агенде у мањим заједницама, које би имале значајне користи од стручног саветовања, приступа технолошким ресурсима и јасних смерница за испуњавање еколошких стандарда (фокус групе са представницима туризма).

Графикон 24 Одговор на питање „Која врста подршке би била најкориснија за вашу компанију у имплементацији одрживих пракси?“ – туризам

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

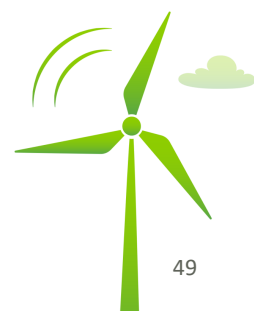
Препоруке:

- Увођење специјализованих програма обуке за запослене у туризму**, са фокусом на енергетску ефикасност, управљање отпадом, циркуларну економију и еколошки одговорних пракси. Ова едукација би такође требало да укључи развој практичних вештина, што би омогућило бржу и ефикаснију примену одрживих решења и подстакло доследност у спровођењу Зелене агенде.
- Унапредити и оснажити улогу професионалних удружења**, попут HORES-а, и локалних туристичких организација које могу да имају кључну улогу у пружању стручних савета, организацији обука и омогућавању размене добрих пракси међу предузећима у туризму у домену Зелене агенде. Привредна комора кроз удружење за туризам и ресорне радне групе може пружити велику помоћ на путу сазнања и доступности информација за туристичке раднике. Поменуте организације могу бити кључне у олакшавању приступа информацијама о еколошким стандардима и подстицању усвајања зелених технологија на нивоу сектора туризма.

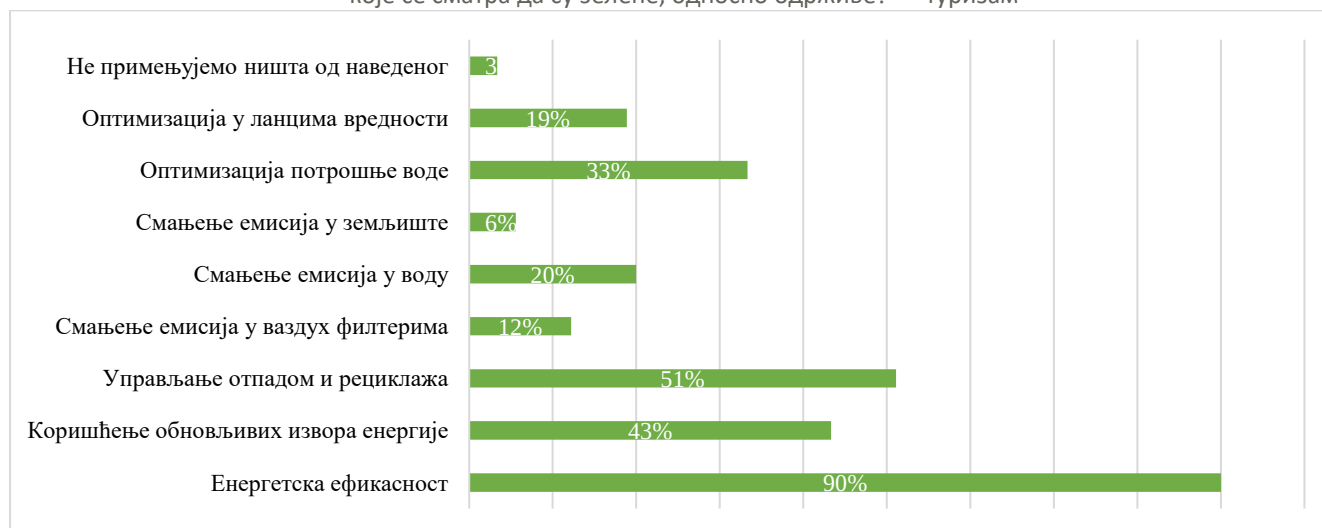
5.5 · Имплементација зелених пракси

Примена зелених пракси у туристичком сектору Србије је у раној фази, при чему су главни покретачи њиховог усвајања економска уштеда, корпоративна правила и захтеви међународних туриста, а не дугорочна стратегија одрживости.. Најзаступљеније мере су енергетска ефикасност и управљање отпадом (51%), док је коришћење обновљивих извора енергије мање распрострањено и углавном ограничено на веће хотеле.

Повећање енергетске ефикасности, као главна мера уштеде, је једна од најзаступљенијих зелених пракси у сектору туризма, коју примењује 90% (графикон 25, анкетно истраживање аутора, 2024) предузећа. Смештајни и угоститељски објекти уводе ЛЕД осветљење, топлотне пумпе, аутоматизоване системе за управљање енергијом и побољшавају изолацију како би смањили потрошњу енергије и оперативне трошкове. Већи хотели улажу и у обновљиве изворе енергије, најчешће у соларне панеле, како би смањили зависност од традиционалних енергената (43% туристичких предузећа).

Графикон 25 · Одговори на питање „Да ли ваша компанија имплементира неке од поменутих пракси за које се сматра да су зелене, односно одрживе?“ – туризам

Извор: Анкетно истраживање аутора (2024)

Пример добре праксе: Ефикасна потрошња енергије кроз аутоматизацију климатских система у хотелима - „Хотел је имплементирао потпуно аутоматизован систем за управљање климом, омогућавајући одржавање оптималне температуре током целе године. Систем аутоматски прилагођава рад клима уређаја у зависности од спољашњих услова и заузетости собе, пружајући гостима угодну атмосферу док истовремено смањује потрошњу енергије. Аутоматизација омогућава паметно управљање енергијом, смањујући непотребно трошење ресурса, што доприноси еколошкој одрживости и значајно смањује оперативне трошкове. Наш пример поставља стандард за одрживо управљање енергијом у хотелијерству и може мотивисати друге у индустрији да уведу сличне праксе за постизање веће енергетске ефикасности.“ (фокус група са представницима туризма)

Рециклажа и управљање отпадом је друга најчешће примењивана зелена пракса у сектору, коју имплементира 51% предузећа у туризму. Већи хотели, посебно они у оквиру међународних ланаца, имају добро структурисане системе за селекцију и управљање отпадом, укључујући рециклажу пластике, стакла, папира и органског отпада. Поједини хотели сарађују са локалним фармама у оквиру *food waste* менаџмента, при чему се вишак хране користи у пољопривреди или за производњу биогаса. Недостатак комуналне инфраструктуре за рециклажу у многим локалним самоуправама отежава доследну примену ових мера.

Пример добре праксе: Одрживо управљање отпадом применом *food waste* менаџмент принципа - „Као хотел који припада међународној хотелској групацији спроводимо *food waste* менаџмент принципе. Кроз сарадњу са компанијом специјализованом за прераду органског отпада, хотел је развио систем у којем се отпадни материјали из кухиње и ресторана поново користе и рециклирају. Отпад од хране и уља се пажљиво прикупља, селекује и одлаже посредством партнерске компаније која се бави његовом биолошком прерадом. Овај процес укључује конверзију хране као органског отпада у биогас. Партнерска компанија прикупља уље које се претвара у биодизел, чиме се омогућава употреба еколошки прихватљивог горива које замењује конвенционалне изворе енергије.“ (фокус група са представницима туризма)

Оптимизација потрошње воде је још једна важна компонента одрживих пракси, коју примењује 33% туристичких предузећа. Напреднији објекти уграђују сензоре на славинама, системе за сакупљање кишнице и филтрирање воде, док рурална домаћинства често користе природне изворе и традиционалне методе управљања водом.

Туристички објекти оријентисани ка страним туристима, уводе **еколошке сертификате** (green key) и **ESG** извештаје како би испунили очекивања међународног тржишта. Одрживост постаје важан фактор конкурентности, јер страни туристи све више вреднују одрживе туристичке објекте и услуге.

Пример добре праксе: Одрживо пословање у домаћинству које се бави сеоским туризмом - „Као домаћинство које се бави сеоским туризмом и производњом хране и пића, посвећени смо очувању природних ресурса и примени одрживих пракси у свакодневном пословању. Воће и поврће које узгајамо користимо за припрему зимнице, слатка, сокова, ракије, сирупа и вина, чиме доприносимо локалној економији и смањујемо потребу за комерцијалним производима. Отпадни органски материјал прерађујемо у природно ђубриво, затварајући циклус производње без стварања непотребног отпада. Доприносимо очувању земљишта и користимо ресурсе на начин који подржава биодиверзитет и одрживи екосистем. Нисмо прикључени на градски водовод, користимо кишницу за водоснабдевање. Сакупљамо је и пречишћавамо помоћу специјалних пумпи, што нам омогућава коришћење воде за све потребе осим за пиће. На овај начин, смањујемо потрошњу воде и усклађујемо наше пословање са принципима одрживе потрошње ресурса.” (фокус група са представницима туризма).

РЕЗИМЕ ПРЕПРЕКА И ПРЕПОРУКА

Регулаторни и стратешки оквир

Препреке:

- Недовољна координација, сложеност и неусклађеност са реалним потребама привреде, што ствара несигурност код малих и средњих предузећа (ММСП).
- Слаба имплементација закона и селективна примена прописа обесхрабрују ММСП да улажу у зелену транзицију.

Препоруке:

- Спровести систематску анализу закона и подзаконских аката ради елиминације преклапања и неусклађености, као и доношење недостајућих прописа.
- Развити транспарентан систем мониторинга и евалуације ефеката мера како би се побољшала примена закона.

Институционални изазови

Препреке:

- Лоша комуникација надлежних институција за заштиту животне средине и ММСП.
- Недовољна координација између надлежних институција за заштиту животне средине.
- Недостатак стручног кадра у институцијама, и недостатак капацитета инспекцијских органа.
- Неефикасан систем за управљање амбалажним отпадом.
- Сложене административне процедуре ЕДС-а за прикупљање документације и добијање употребне дозволе, посебно у статусу активног купца.
- Застарела енергетска инфраструктура отежава коришћење обновљивих извора енергије.
- Недостатак стабилности енергетског система и чести прекиди напајања електричном енергијом.
- Непризнавање гаранције порекла у ЕУ (количине енергије произведена из обновљивих извора) које издају Електро mreжа Србије (ЕМС).

Препоруке:

- Унапредити комуникацију и транспарентност између надлежних институција за заштиту животне средине и привредних субјеката.
- Побољшати координацију и ускладити рад различитих министарстава и институција задужених за заштиту животне средине.
- Јачати капацитете инспекцијских служби и запослених у надлежним институцијама за заштиту животне средине.
- Увести депозитни систем за амбалажни отпад ради олакшања логистике и повећања рециклаже.
- Поједноставити процедуре за добијање дозвола за инсталацију соларних панела и стицање статуса активног купца (прозјумера).
- Повећати кадровске капацитете у ЕДС-у за обраду захтева и унапредити комуникацију између ЕДС-а и предузећа.
- Унапредити систем гаранција порекла (количине енергије произведена из обновљивих извора) у Србији како би постао усклађен са стандардима ЕУ.
- Модернизовати електроенергетску мрежу.

Улога локалних самоуправа у имплементацији Зелене агенде

Препреке:

- Недостатак адекватне комуналне инфраструктуре.
- Застарела канализациона мрежа, неадекватно управљање индустријским отпадним водама и недовољна подршка brownfield инвестицијама.
- Недостатак финансијских ресурса.
- Неефикасан систем за управљање комуналним отпадом, због неадекватне инфраструктуре, недостатка система за селекцију отпада и проблема са обрачуном услуга.
- Недостатак јасне и правовремене комуникације између локалних самоуправа и привреде.
- Недовољна кадровска покривеност, и мали број инспектора недовољан за праћење и контролу примене прописа.
- Недостатак подршке локалних самоуправа од стране ресорних министарстава.
- Нетранспарентно коришћење средстава од еколошких такси.

Препоруке:

- Унапредити инфраструктуру за водоснабдевање, канализацију и третман отпадних вода у локалним самоуправама.
- Побољшати инфраструктуру за управљање комуналним отпадом.
- Реформисати систем обрачунавања услуга за управљање отпадом.
- Спровести едукативне кампање које би информисале грађане и предузећа о значају и предностима сортирања отпада, циркуларне економије и позитивним утицајима на животну средину.
- Унапредити транспарентност и праћење коришћења средстава од еколошких такси, обезбеђујући да се ова средства усмеравају искључиво ка пројектима за унапређење животне средине.
- Јачати кадровске капацитете у локалним самоуправама запошљавањем нових стручњака и организовање редовних обука за постојеће запослене.
- Побољшати координацију између локалних самоуправа и националних институција.
- Удруживање ресурса између локалних самоуправа.

Потреба за зеленим пословима и новим кадровима

Препреке:

- Недостатак квалификованих кадрова који могу да одговоре на потребе транзиције ка Зеленој економији.

Препоруке:

- Унапредити образовне програме у средњим школама и на универзитетима.
- Додатно развијати дуални систем образовања.
- Креирати специјализоване обуке и регионалне центре за обуку радника у областима Зелене економије.
- Развити циљане програме преквалификације.
- Креирати субвенције за предузећа која инвестирају у обуке својих запослених у зеленим вештинама.

Систем финансирања Зелене агенде

Препрека:

- Неадекватан систем финансирања заштите животне средине.

Препоруке:

- Реформа система наплате накнада.
- Поновна активација Зеленог фонда.

Свест о Зеленој агенди и њено разумевање у прерађивачкој индустрији

Препрека:

- Свест о Зеленој агенди међу предузећима из прерађивачког сектора није довољно развијена.

Препоруке:

- Радити на подизању свести ММСП из сектора прерађивачке индустрије информативним активностима и промоцијом успешних примера у пословању.
- Представити конкретне примере успешних предузећа која су већ увела зелене иницијативе.

Финансијска подршка и почетни трошкови у прерађивачкој индустрији

Препреке:

- Недостатак финансијских средстава за предузећа прерађивачке индустрије у Србији у погледу увођења одрживих пракси.
- Недостатак финансијске подршке за иницијално улагање у зелене технологије и за покривање трошкова одржавања у почетним фазама.
- Неусклађеност еколошких и финансијских политика.

Препоруке:

- Креирати финансијске подстицаје и субвенције које би помогле у смањењу почетних трошкова за набавку и инсталацију одрживих технологија.
- Креирати пореске олакшице за увођење зелених технологија.
- Креирати посебне програме подршке за енергетску ефикасност као кључну компоненту Зелене агенде.
- Увести специфичне критеријуме за вредновање поднетих захтева за подстицаје и субвенције, са посебним акцентом на употребу зелених технологија.
- Обезбедити подршку за истраживање и развој у области зелених технологија као кључ за дугорочни успех Зелене агенде.

Систем управљања отпадом у прерађивачкој индустрији

Препреке:

- Неефикасан систем управљања опасним отпадом, који се манифестује недовољним бројем оператера који могу преузети и адекватно третирати опасан отпад.
- Предузећа су приморана да привремено складиште опасан отпад у својим постројењима, често прекорачујући законски дозвољене количине и рокове, што доводи до кршења прописа.
- Недостатак домаћих капацитета за збрињавање опасног отпада приморава предузећа да организују извоз.
- Високи трошкови управљања опасним отпадом посебно погађају мања предузећа, за која су стандарди често недостижни.
- Неусклађеност у класификацији отпада у Србији, услед недовољно јасних критеријума за разликовање отпада од нуспроизвода и сложених административних процедура.

Препоруке:

- Оптимизовати процес издавања дозвола за оператере опасног отпада и повећати квоте.
- Поједноставити административне процедуре у вези са одређивањем нуспроизвода, уз ослањање на добре праксе из ЕУ.

Стручна подршка и едукација у прерађивачкој индустрији

Препреке:

- Недовољно знања и информација о Зеленој агенди, као и недостатак специјализованих обука и стручне подршке.
- Неопстојање платформи за размену знања и искустава.
- Недостатак приступа алатима и софтверу за праћење емисија, анализу карбонског отиска и извештавање о еколошким показатељима.

Препоруке:

- Побољшати едукацију и приступ информацијама креирањем приступачних, али специфичних едукативних програма.
- Обезбедити конкретне ресурсе, попут приручника и водича.
- Интегрисати информације у информативни центар који би био доступан на онлајн платформи.
- Омогућити бесплатне или субвенционисане консултантске услуге за ММСП у вези са Зеленом агендом.

Свест о Зеленој агенди и њено разумевање у туризму

Препрека:

- Свест о Зеленој агенди међу предузећима у сектору туризма није довољно развијена.

Препоруке:

- Развити едукативне и информативне кампање за подизање свести о значају Зелене агенде међу ММСП у туризму.
- Покренути кампање које промовишу важност еколошки одговорног понашања путем реклама, интернет кампања и информативних брошура.
- Увести критеријуме који се односе на одрживи или зелени туризам у процес категоризације туристичких објеката.
- Унапредити имплементацију регулаторног оквира и осигурати доследну примену, нарочито у угоститељским објектима, уз чешће и строже инспекцијске надзоре.

Финансијска подршка и почетни трошкови у туризму

Препреке:

- Недостатак финансијских средстава и високи почетни трошкови представљају кључну препреку за предузећа у сектору туризма у погледу увођења одрживих пракси.
- Недостатак финансијске подршке за инвестирање у одрживе технологије.

Препоруке:

- Креирати финансијске подстицаје и субвенције прилагођене ММСП у туризму.
- Подржати укључивање туристичког сектора у постојеће програме финансирања.
- Увести посебан критеријум „допринос модернизацији у складу са принципима одрживог туризма“ у оквиру актуелних подстицаја Министарства туризма и омладине.
- Креирати пореске олакшице за ММСП у туризму која имплементирају одрживе технологије.
- Креирати посебне програме подршке за енергетску ефикасност као кључну компоненту Зелене агенде.

Систем управљања отпадом у туризму

Препрека:

- Неадекватна имплементација прописа, лоша инфраструктура и недостатак подршке за управљање отпадом.
- Нагомилавање отпада, деградација пејзажа и смањење атрактивности туристичких локација негативно утичу на локалну економију.

Препоруке:

- Побољшати инфраструктуру за управљање отпадом и омогућити компостирање и биоразградњу органског отпада.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. ILO. (2018). World Employment and Social Outlook 2018 – Greening with jobs. Доступно на: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_628654.pdf, последњи пут прегледано 6. новембра 2024.
2. International Trade Centre. (2021). SME Competitiveness Outlook 2021: Empowering the Green Recovery. UN.
3. Karri, R. R., Mubarak, N. M., Bhagat, S. K., Tiyaasha, T., Lingamdinne, L. P., Koduru, J. R., Ravindran, G., Tyagi, I., & Dehghani, M. H. (2024). Scientometrics and overview of water, environment, and sustainable development goals. In Elsevier eBooks (pp. 3–33). Доступно на: <https://doi.org/10.1016/b978-0-443-15354-9.00021-9>, последњи пут прегледано 3. децембра 2024.
4. The Greens/EFA Group. (2023). Green jobs for a sustainable future: Overview of initiatives to create sustainable jobs in Europe. Доступно на: https://www.greens-efa.eu/files/assets/docs/greensefa_jobs_brochure_en_online-final_1.pdf
5. UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers. Доступно на: www.unep.org/greenconomy, последњи пут прегледано 2. децембра 2024.
6. Агенција за заштиту животне средине (2023). Извештају о стању животне средине у Републици Србији, Београд.
7. Пајовић, М., Авранвоић, Т., Јовчић, Л., Јовановић, М., Пантић, О. (2022). Зелена агенда укратко. Београдска отворена школа. Доступно на: https://downloads.bos.rs/publikacije/Zelena_agenda_2022.pdf
8. РЗС, Предузећа по величини и предузетници у Републици Србији 2020-2022: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G20246008.pdf>

